

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Факультет педагогіки і психології
Кафедра педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти

Кваліфікаційна робота
РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
У ПРОЦЕСІ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
Спеціальність 013 Початкова освіта
Освітня програма «Початкова освіта»

Здобувача вищої освіти освітнього
ступеня «магістр»
факультету педагогіки і психології
Качмарик Федеріки

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
кандидат педагогічних наук, викладач
кафедри педагогіки і методики початкової
та дошкільної освіти
Постолук Марія Іванівна

РЕЦЕНЗЕНТ:
Кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки та менеджменту
освіти
Винничук Олег Теофілович

Тернопіль – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	7
1.1. Сутність розвитку творчих здібностей дитини як психолого-педагогічна проблема.....	7
1.2. Особливості молодшого шкільного віку як періоду творчого розвитку засобом ігрової діяльності.....	15
1.3. Значення ігрової діяльності у розвитку творчих здібностей учнів початкових класів.....	23
Висновки до першого розділу.....	26
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЧЕРЕЗ ЗАСТОСУВАННЯ ІГОР	28
2.1. Розвиток творчих здібностей – одне із завдань ігрової діяльності.....	28
2.2. Вивчення стану розвитку творчих здібностей молодших школярів в процесі ігрової діяльності.....	39
2.3. Аналіз результатів експерименту	43
Висновки до другого розділу	58
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	64
ДОДАТКИ.....	70

ВСТУП

Актуальність дослідження. Творчий потенціал людини формується і вдосконалюється протягом усього її життя, однак саме молодший шкільний вік вважається найбільш сприятливим для його розвитку. Творчі здібності трактуються як особливий різновид інтелектуальних умінь, що виявляються у здатності породжувати нові ідеї та створювати оригінальні способи мислення.

Початкова освіта є первинною ланкою загальної освітньої підготовки школярів і закладає підґрунтя для навчання. В. О. Сухомлинський підкреслював, що початкова школа має стати «школою мислення, основою розвитку творчих інтелектуальних сил учнів» [52, с. 51].

Отже, ключове завдання початкової освіти нині полягає у забезпеченні гармонійного розвитку дитини, формуванні її інтелектуальних можливостей та, насамперед, у навчанні школярів самостійно й творчо мислити.

Школа для учня постає першим соціальним середовищем, де він засвоює життєвий досвід і водночас творчо його переосмислює. Тому важливо сформувати у свідомості дітей переконання, що творчість є особливою цінністю – найвищим даром людини, який визначає її сутність.

Процес навчання в молодших класах має бути спрямований на розвиток творчих здібностей як необхідної умови єдності знань, умінь, навичок та креативного мислення. Творчий розвиток розглядається як здатність застосовувати знання в нових, нестандартних ситуаціях, що передбачає вдосконалення мисленнєвих дій, уміння узагальнювати і трансформувати знання, а також здійснювати творчий аналіз.

У сучасних освітніх нормативних документах перед педагогами ставиться завдання створювати умови задля максимального самовираження й самовизначення кожного учня. При цьому визнається, що особистісний розвиток не завжди збігається з рухом до «великої науки», але кожна дитина може навчатися із

задоволенням і користю. Для цього важливо, щоб навчальний процес відповідав індивідуальним потребам і можливостям школяра.

Так, першокласники – це шестирічні діти, для яких провідним видом діяльності залишається гра. Саме в ігровій діяльності вони проявляють активність, самостійно ставлять задачі і цілі, реалізують їх та аналізують отримані результати. Гра дає можливість відчувати себе творцями, впливати на оточення та вдосконалювати власні здібності.

Для розвитку творчості застосовуються різноманітні методи: словесні, наочні та практичні. До останніх належать вправи, ігри, моделювання тощо. У молодшому шкільному віці характерним є процес значних зміни у пізнавальній сфері: діти накопичують знання, набувають умінь і навичок, які згодом стають основою їх діяльності.

Особливу увагу заслуговують ігрові технології, які розглядаються як форма педагогічної взаємодії зі школярами, спрямована на формування умінь вирішувати складні завдання шляхом вибору оптимальних варіантів дій.

У працях науковців значне місце відведено проблемі розвитку творчої особистості. Так, дослідження І. Волощук, Н. Волошиної, В. Вихруща, А. Каніщенко та інших підтверджують, що найбільш активний період становлення креативності припадає саме на молодший шкільний вік.

Аналіз літератури з проблеми дозволив зробити висновок про складну природу творчих здібностей, їх багатовимірність, складність шляхів розвитку та недостатню розробленість методик формування творчості у навчальному процесі.

Сучасні дослідження орієнтують педагогів на активне використання ігрових форм і вдосконалення методики моделювання. Потреба у пошуку нових шляхів навчання зумовила підвищений інтерес до гри як дидактичного засобу. Це підтверджують науково-методичні праці В. Галузинського, М. Євтуха, Г. Кіта, Г. Ковальчука, М. Козака, І. Підласого, Ю. Рісованого, Г. Тарасенка, С. Тесленка та інших.

Доведено, що гра є важливим чинником розвитку школярів, адже вона є ключовим фактором формування позитивного ставлення до навчання, стимулює їх інтерес, готує дитину до життя та допомагає засвоювати соціальний досвід. Через гру відбувається формування різних аспектів особистості. Саме тому заохочення, а також активне і систематичне впровадження ігрової діяльності в освітній процес початкової школи є необхідною умовою задля забезпечення мотивації, розвитку креативності, позитивного ставлення до навчання, готовності до творчості тощо. Саме тому, відповідно до вищенаведеної інформації, зазначені обставини зумовили вибір теми: «Розвиток творчих здібностей молодших школярів у процесі ігрової діяльності».

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування проблеми формування творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку та вивчення стану їх розвитку в умовах ігрової діяльності.

Завдання дослідження:

- розкрити суть проблеми розвитку творчих здібностей та окреслити специфіку молодшого шкільного віку як особливо сприятливого періоду для формування креативності;
- обґрунтувати значення і педагогічні умови розвитку творчості через ігрову діяльність;
- дослідити рівень розвитку творчих здібностей учнів у сучасній початковій школі;
- провести експериментальне дослідження з метою з’ясування особливостей розвитку творчих здібностей учнів засобом ігрової діяльності.

Об’єктом дослідження є розвиток творчих здібностей учнів початкової школи.

Предмет дослідження є формування творчих здібностей молодших школярів у процесі ігрової діяльності.

Методи дослідження:

- аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми;
- синтез і узагальнення отриманих даних;
- бесіди, спостереження, анкетування, тестування для визначення рівня розвитку творчих здібностей учнів у грі.

Теоретичне значення полягає у розкритті науково-методичних основ проблеми розвитку творчості учнів молодшого шкільного віку в процесі гри. Робота дозволяє висвітлити теоретичні аспекти розвитку творчості дітей засобами гри, визначити основні підходи до її розвитку, а також дослідити вплив різних факторів на творчі здібності дітей.

Практичне значення полягає у можливості використання результатів дослідження педагогами початкової школи, вихователями та асистентами вчителів для створення сприятливих умов розвитку творчих здібностей школярів засобами гри, а також викладачами й студентами педагогічних спеціальностей.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (62 джерела). Загальний обсяг роботи 77 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Сутність розвитку творчих здібностей дитини як психолого-педагогічна проблема

Сучасне суспільство перебуває у стані постійних змін, які важко передбачити навіть у найближчій перспективі. Це ставить під сумнів можливість визначення, які саме знання знадобляться дитині у дорослому житті, а які втратять актуальність. Саме тому справедливим є твердження, що провідною метою початкової освіти стає не просте накопичення інформації, а власне розвиток мислення, формування вмінь та навичок аналізувати ситуації, прогнозувати наслідки власних дій та вибудовувати стратегії кількома кроками вперед.

Саме тому на перший план виходить завдання розвитку творчих здібностей школярів, навчання їх творчо і критично мислити, а також формування цілісної особистості кожної дитини. Важливим етапом цього процесу виступає дошкільний період, адже він є одним із найвідповідальніших у життєвому циклі людини. Використання інноваційних шляхів творчого розвитку на цьому етапі дозволяє дитині успішно оволодіти не лише елементарними знаннями для подальшого навчання у школі, а й основними навичками життя.

Творчість притаманна дитині від наймолодших років. Для кожного вікового періоду характерні власні домінанти творчої діяльності, які формують особистісне ставлення до навколишнього світу та самого себе. Одним із перших наукових обґрунтувань необхідності підготовки дітей до школи стала праця Я. Коменського «Материнська школа», яку можна вважати першою програмою підготовки до систематичного навчання. Проблема шкільної готовності й сьогодні залишається актуальною: її вирішенням займаються і батьки, і педагоги, і вихователі, кожен із яких пропонує власні підходи.

Рівень розвитку дитини передусім визначається тим, наскільки добре вона опанувала різні види діяльності. З одного боку, це є джерелом і двигуном її подальшого розвитку, а з іншого – свідченням уже досягнутого. Оцінюючи розвиток діяльності, зазвичай беруть до уваги два аспекти:

- сутність опанування самої діяльності;
- рівень сформованості операційно-технічного боку (необхідних навичок та умінь).

Психологія розглядає такі поняття «здібності», «обдарованості», «таланту» і «геніальності» як взаємопов'язані, але відмінні за змістом категорії. Кожне з них має власну термінологічну специфіку, хоча всі вони характеризують рівні розвитку інтелектуального й творчого потенціалу людини.

Згідно з поглядами провідних педагогів, здібності – це сукупність інтелектуальних характеристик, які проявляються в навчальній, трудовій, науковій та інших видах діяльності і становлять основу для досягнення успіху [49]. Американський психолог Е. Фромм визначав творчі здібності як «здатність до захоплення й дослідження, уміння знаходити рішення у нестандартних ситуаціях, схильність до відкриття нового і здатність до глибокого осмислення власного досвіду» [49, с. 210].

В. Рибальченко зазначав, що до головних показників творчих здібностей належать швидкість і гнучкість мислення, оригінальність, допитливість, точність та сміливість [41, с. 51]. Швидкість мислення визначається кількістю ідей, які виникають у дитини за певний проміжок часу. Гнучкість проявляється у здатності швидко переходити від однієї думки до іншої, переносити засвоєну інформацію в нові умови, бачити можливість її використання в різних контекстах. Це дає змогу позбавлятися основних стереотипних підходів, своєчасно відмовлятися від хибних гіпотез, долати інерцію мислення та бути готовим до інтелектуального ризику й парадоксів [41, с. 22].

Отже, розвиток творчих здібностей є складним психолого-педагогічним процесом, що охоплює формування вміння мислити швидко, гнучко й оригінально, здатність аналізувати ситуації та створювати нові підходи до вирішення завдань. Це вимагає від школи й педагогів особливих зусиль, спрямованих на організацію навчання таким чином, щоб дитина не лише здобувала знання, а й училася творчо застосовувати їх у різних життєвих ситуаціях.

Важливо наголосити, що К. Крутій [29] у своїх дослідженнях виокремлює три ключові ознаки здібностей. По-перше, здібності є індивідуально-психологічними особливостями, що відрізняють одну людину від іншої. По друге, вони стосуються лише тих якостей, які забезпечують успішне виконання конкретних видів діяльності або кількох обов'язків [29, с. 18]. По-третє, здібності не можна зводити лише до знань, умінь і навичок, які вже сформовані у дитини, адже вони лише впливають на швидкість і легкість навчання, але не вичерпують сутності здібностей.

Вітчизняний учений В. Рибальченко підкреслює, що природжені, генетично зумовлені особливості нервової системи чи окремих аналізаторів можна розглядати як вихідні передумови, на базі яких у сприятливих культурно-педагогічних умовах формуються здібності різного рівня [41, с. 70]. Іншими словами, задатки є тією основою, що забезпечує можливість розвитку здібностей. На думку дослідника, задатки становлять вроджені потенційні можливості розвитку людини, які можуть бути обумовлені як генетичним кодом, так і умовами внутрішньоутробного розвитку. Вони впливають на формування більшості анатомічних, фізіологічних та психічних характеристик людини [41, с. 21].

Поняття «індивідуальність» педагоги пов'язують із унікальним поєднанням особистісних рис, властивих кожній людині. Індивідуальність формується на основі задатків у процесі навчання та виховання, а отже, її розвиток значною мірою залежить від соціальних умов і самовиховання [41]. У цьому контексті задатки

можуть виступати певним обмежувальним чинником, встановлюючи межі максимально можливого розвитку особистості навіть за найсприятливіших умов.

Науковець Т. Журавльова [19] окреслює низку закономірностей у розвитку здібностей. По-перше, чим більш специфічними є здібності, тим раніше вони проявляються. Задатки, на її думку, відіграють вирішальну роль у становленні конкретних видів здібностей. По-друге, рівень задатків безпосередньо впливає на масштабність і оригінальність творчих досягнень, оскільки уроджені та спадкові фактори мають суттєве значення у цьому процесі. По-третє, культурно-виховне середовище визначає рівень реалізації задатків: якісне середовище сприяє максимально повному їх розкриттю, тоді як несприятливе може пригальмувати розвиток, хоча дитина з сильними задатками здатна досягати результатів навіть у нейтральних умовах, якщо займається цікавою для себе діяльністю. По-четверте, у випадках менш виражених задатків особливу роль відіграють мотивація та систематичні тренування, що забезпечуються соціальним оточенням і освітнім середовищем [19, с. 16].

Варто також торкнутися проблеми обдарованості. Чи є вона загальною чи спеціальною? На думку К. Крутій [29, с.22], обдарованість охоплює як загальні (інтелектуальні), так і спеціальні види здібностей: психомоторну, художню, математичну, творчу, соціальну та інші. Таким чином, обдарованість можна визначити як поєднання загальних і спеціальних здібностей, що дозволяють дитині досягати високих результатів і відрізнитися від ровесників.

К.Крутій [29] запропонувала класифікацію обдарованих дітей, виділивши три основні категорії. До першої, зазвичай, відносять молодших школярів, для яких характерним є високий рівень загального інтелектуального розвитку. Друга категорія охоплює дітей, які з певних причин не демонструють високих навчальних результатів, але вирізняються пізнавальною активністю, оригінальністю мислення та значним інтелектуальним потенціалом. Така обдарованість може мати

прихований характер і проявлятися пізніше, наприклад, у середньому чи старшому шкільному віці.

В. Онацький [37] наголошує, що ознаки обдарованості мають відносний характер. Не завжди обдаровані діти проявляють допитливість або досягають високих результатів у конкретних навчальних дисциплінах. Іноді успіхи у певній галузі можуть пояснюватися лише сильною внутрішньою мотивацією, а не рівнем обдарованості. Водночас і середній рівень навчальних досягнень не свідчить про відсутність обдарованості, адже він може бути зумовлений браком мотивації, старанності чи організованості.

Серед параметрів, які найчастіше визначають прояви обдарованості у молодших школярів, К.Крутий [29, с.124] називає:

- високий рівень активності та зайнятості (діти постійно шукають нові завдання й проекти, часто працюють над кількома справами одночасно);
- наполегливість у досягненні мети (учні ставлять перед собою високі вимоги та проявляють рішучість у їх реалізації);
- допитливість та інтерес до пізнання світу (прагнення досліджувати явища, розуміти їхню сутність, постійно поповнювати запас знань);
- схильність до самостійної діяльності та роботи з літератури (діти виявляють уміння критично мислити, аналізувати та систематизувати отриману інформацію);
- добра пам'ять та розвинений словниковий запас (дозволяє швидко засвоювати нові знання).

Усі ці характеристики не лише допомагають виявити обдарованих дітей, а й створюють основу для формування індивідуальних педагогічних стратегій, спрямованих на розвиток їхніх здібностей і підтримку креативного потенціалу.

Тож розглянемо ці характеристики детальніше. По-перше, обдаровані діти молодшого шкільного віку зазвичай мають гостре відчуття справедливості та сформовану власну систему цінностей. Вже на ранніх етапах розвитку вони можуть

мати сформовані моральні орієнтири, чіткі стандарти поведінки й високі вимоги як до себе, так і до оточення.

По-друге, серед яскравих проявів варто виокремити продуктивну уяву, яка є важливим елементом інтелектуального й творчого розвитку. Завдяки розвиненій фантазії обдаровані школярі здатні створювати нові ідеї, будувати оригінальні образи, що сприяє їхній креативності.

По-третє, значним показником є сприйнятливість до невербальних проявів емоцій. Такі діти відрізняються високою чутливістю до настрою інших, здатністю розуміти невербальні сигнали, що підвищує їхній рівень емпатії та допомагає в соціальній взаємодії.

По-четверте, у багатьох з них добре сформоване почуття гумору. Воно є важливою складовою психосоціального розвитку, оскільки допомагає налагоджувати стосунки, адаптуватися в колективі та легше долати труднощі.

Нарешті, обдаровані учні часто демонструють підвищене почуття відповідальності й акуратність у виконанні завдань. Так, вони прагнуть відповідати високим стандартам, які самі ж собі встановлюють, що позитивно позначається на їхніх навчальних і життєвих досягненнях [1, с. 215].

Усі ці риси створюють цілісний образ особистості обдарованої дитини молодшого шкільного віку. Їх урахування у педагогічній практиці дає змогу вдосконалювати методики навчання й виховання, адаптуючи їх до потреб і можливостей таких школярів.

Варто також наголосити, що у фізичному розвитку обдарованих дітей немає чітких стереотипів. Вони не обов'язково відповідають поширеним уявленням про «книжкового черв'яка» в окулярах. Навпаки, серед обдарованих школярів спостерігається значна різноманітність у зовнішності, зрості чи вазі. Така фізична індивідуальність нерідко робить їх ще більш привабливими й руйнує типові шаблони.

На основі спостережень К.Крутій [29] можна виділити кілька фізіологічних особливостей:

- обдаровані діти часто мають високий рівень енергії та потребують менше сну, ніж їхні ровесники;
- у молодшому віці розвиток моторики та координації може відставати від інтелектуальних здібностей, що зумовлює потребу у спеціальних вправах для гармонізації розвитку;
- іноді у них спостерігаються особливості зору, зокрема труднощі з фокусуванням відстані (наприклад, від підручника на парті до написів на дошці), що особливо помітно у віці до 8 років.

У наукових дослідженнях творчості обдарованих дітей виділяють низку характеристик, які свідчать про прояв їхнього інтелектуального й творчого потенціалу. До них належать:

- висока пізнавальна активність та допитливість;
- прагнення створювати нове й пошук оригінальних рішень;
- самостійність у розв'язанні завдань;
- швидкість засвоєння нової інформації;
- широкий діапазон використання набутих знань;
- схильність до фантазування й творчої інтерпретації;
- високий темп розумових процесів і легкість у формуванні нових навичок.

Таким чином, обдаровані діти вирізняються не лише інтелектуальними досягненнями, а й комплексом особистісних і фізичних рис, які визначають особливості їхнього розвитку та потребують урахування в освітньому процесі.

Варто наголосити, що поняття «обдарованість» і «талановитість» не завжди можна вживати як синоніми. У педагогічній та психологічній літературі вони досить часто використовуються з різними відтінками значень, що може призводити до плутанини. В. Антонова [1] визначає «талановиту» особистість як таку, що має високий рівень здібностей у певній сфері й уже реалізувала їх у суспільно значущих

результатах. Таким чином, поняття «талановитість» обов'язково передбачає наявність вираженого творчого елементу та домінування природних задатків у діяльності людини.

За її визначенням, «геніальність – це найвищий рівень прояву творчих здібностей, який визнається суспільством як видатне досягнення особистості» [1, с. 47]. Якщо ж творчість розглядати як процес, то геній – це людина, яка створює нове на основі несвідомої активності, здатна переживати широкий спектр творчих станів і дозволяє своєму несвідомому «творчому суб'єкту» виходити за межі раціонального контролю та саморегуляції.

На сучасному етапі наукового розвитку дедалі частіше вживається поняття «креативність», яке трактується як синонім терміну «творчі здібності». При цьому в літературі зазначається, що креативність охоплює творче, продуктивне та дивергентне мислення [31, с. 145]. У такому розумінні креативність означає здатність продукувати нові ідеї, відкривати нові шляхи або використовувати вже відоме у незвичний спосіб. Саме ця риса найчастіше береться до уваги при характеристиці нестандартного та талановитого молодшого школяра.

На думку Н.Будій [3], «креативність – це загальна здатність до творчості, яка характеризує особистість у цілому і виявляється в різних сферах її діяльності». Вона підкреслює, що креативність виступає незалежним чинником обдарованості [3, с. 10–11].

Слід зазначити, що О. Антонова, у свою чергу, розрізняє три основні типи креативності:

- первинна – загальна здатність до творчості, що формується у дітей до семирічного віку в наслідок впливу сприятливих факторів навколишнього середовища;
- потенційна – вроджені передумови творчої діяльності;
- спеціалізована (актуальна) – креативність, що реалізується в конкретній сфері (музиці, літературі, науці тощо) і розвивається завдяки практичному досвіду.

Серед основних характеристик творчих здібностей, які виділяють психологи-дослідники, можна назвати:

- швидкість мислення – кількість ідей, які дитина здатна висунути за певний проміжок часу (оцінюється не стільки якість, скільки кількість думок);
- гнучкість мислення – уміння легко переходити від однієї ідеї до іншої, переносити знання в нові умови й бачити нові способи використання інформації;
- оригінальність – здатність створювати ідеї, відмінні від загальноприйнятих, формувати парадоксальні або незвичайні концепції;
- допитливість – відкритість до нового, прагнення досліджувати, ставити запитання, уміння дивуватися;
- точність – схильність удосконалювати власний творчий продукт, надавати йому завершеної форми;
- сміливість – готовність приймати рішення в умовах невизначеності, ризикувати репутацією, не боятися нестандартних висновків [32, с. 144].

Таким чином, розгляд понять «здібності», «обдарованість», «талант» і «геніальність» вимагає чіткого методологічного підходу. Сучасна психологічна наука накопичила значний масив знань із цієї проблематики як у вітчизняному, так і в зарубіжному контексті. Теоретичні положення мають не лише пізнавальне, а й практичне значення, адже дають змогу створювати ефективні методики розвитку творчого потенціалу учнів молодшого шкільного віку.

1.2. Особливості молодшого шкільного віку як періоду творчого розвитку засобом ігрової діяльності

Молодший шкільний вік є особливим етапом у житті дитини, адже саме в цей час школярі швидко накопичують знання, відзначаються високою вразливістю, емоційністю й здатністю легко засвоювати нову інформацію. Багато явищ і подій вони сприймають крізь призму гри, що накладає відбиток на їхнє навчання й

розвиток. Тому дорослі, зокрема вчителі, повинні враховувати ці особливості й перетворювати їх на ресурс розвитку.

Діти цього віку вирізняються яскраво вираженою довірою до авторитету дорослого, високим рівнем сприйняття та відкритістю до нового. Психічний розвиток молодших школярів характеризується швидкими темпами: вони активно орієнтуються в оточуючому середовищі, добре запам'ятовують інформацію, здатні придумувати історії, описувати побачене, висловлювати власні думки. Вони охоче займаються малюванням, ліпленням, конструюванням, що створює основу для творчої діяльності.

На думку В. Моляка та К. Крутій, саме пошукова діяльність у молодшому шкільному віці виступає фундаментом дитячої творчості. Вона виявляється у природній допитливості, активності, прагненні трансформувати нові знання та досвід у власні відкриття. Дослідники підкреслюють, що розвиток креативності безпосередньо залежить від створення дорослими сприятливих умов: постановки проблемних завдань, організації творчих ситуацій, стимулювання оригінальних підходів. У підсумку в дитини поступово накопичується унікальний евристичний досвід, що стимулює розвиток уяви та креативного мислення молодшого школяра [35, с. 7].

В. Рибальченко у своїх працях визначає творчі здібності як специфічний різновид розумових умінь. Їхня особливість полягає в тому, що вони виходять за межі стандартних вимог, дозволяють відхилятися від традиційних форм мислення, продукувати власні нові ідеї, а також знаходити нестандартні і креативні шляхи їхнього вирішення [46, с. 20].

Водночас розвиток творчих здібностей залежить від комплексу чинників: як внутрішніх (психофізіологічні та інтелектуальні особливості), так і зовнішніх (система навчання, особистість учителя, розвивальне середовище). Загальний інтелектуальний розвиток і формування творчого потенціалу відбуваються у

взаємозв'язку. Учень має отримати не тільки знання, а й можливість розвивати свої здібності, у тому числі й творчі.

Проте сучасна школа часто зберігає репродуктивний характер навчання, що знижує інтерес дітей до розв'язання творчих завдань. Серед таких можна згадати складання віршів, написання казок, художню та образотворчу діяльність [22, с. 79]. Це вимагає пошуку нових методик, які б поєднували навчання та розвиток креативності учнів через гру та інші активні форми діяльності.

Для ефективної організації процесу розвитку творчих здібностей молодших школярів учитель має володіти спеціальною методичною підготовкою. Саме вона дозволяє на достатньому рівні здійснювати педагогічну діяльність, спрямовану на стимулювання та підтримку творчості дітей.

О. В. Грушко підкреслює, що успіх у розвитку креативності школярів можна досягти за певних педагогічних умов. Серед них:

- особистісно-орієнтований характер взаємодії вчителя з учнями;
- стимулювання творчих здібностей через активні методи навчання;
- використання педагогічних технологій, які забезпечують самостійну активність школярів у процесі творчої діяльності [12, с. 17].

Самостійна творчість у молодшому шкільному віці включає елементи експериментування та пошукової активності. Вона передбачає вміння розв'язувати проблемні ситуації та долати невизначеність, що виступає важливою умовою розвитку інтелектуально-творчого потенціалу. Пізнавальні потреби дитини, які виявляються у формі дослідницької поведінки, є базовою характеристикою її креативності.

Таким чином, творчий потенціал, сформований ще в дошкільному періоді, стає основою для активного розвитку креативного мислення й здібностей у молодшому шкільному віці. Він проявляється у готовності та вмінні дитини діяти самостійно, що супроводжується такими рисами, як оригінальність,

багатоваріантність, інтуїтивні здогадки, фантазія та швидкість у досягненні результату.

Варто підкреслити, що провідним фактором розвитку та розкриття творчого потенціалу дітей є створення дорослими відповідних, сприятливих умов. Йдеться про педагогічне середовище, яке стимулює активність дитини у звичних для неї видах діяльності [35, с.4]. Для молодшого школяра таким провідним видом діяльності виступає гра.

Гра, за словами дослідників, не лише створює умови для вияву творчості, а й сприяє її розвитку. Саме в ній закладено природні механізми формування гнучкості й оригінальності мислення, уміння розвивати власні задуми та творчо інтерпретувати ідеї інших [27, с. 33].

В. Сухомлинський підкреслював, що «без гри немає повноцінного розумового розвитку молодшого школяра, а його духовне життя стає повноцінним тільки тоді, коли він живе у світі гри, любові, казки, музики, фантазії та творчості» [52]. Унікальність гри полягає в тому, що в її процесі формуються всі компоненти особистості школяра та відбуваються суттєві зміни у психіці [6].

В процесі ігрової діяльності дитина спілкується з ровесниками і дорослими, обговорює свої дії, планує та розподіляє ролі, що розвиває її мовлення та мислення. Гра виявляє особливості уяви й фантазії, сприяє емоційному, інтелектуальному й вольовому розвитку. Недаремно педагоги зазначають, що «гра для дитини має таке саме значення, як праця для дорослого» [25].

Окрім того, гра виконує роль важливого засобу виховання і підготовки дитини до школи й дорослого життя. Вона розглядається як свідомо, цілеспрямована діяльність, що розвиває організаторські здібності, уяву, фантазію, об'єднує дитячий колектив і водночас зміцнює фізичні сили [10].

Психологи минулого століття вбачали у грі «фокус, у якому зосереджуються та формуються всі сторони психічного життя дитини». Спостереження за грою

школяра дає змогу зрозуміти його інтереси, особливості характеру та ставлення до оточення [42, с. 75].

Ігрова діяльність посідає чільне місце у фізичному, моральному, трудовому й естетичному вихованні молодших школярів. Вона задовольняє їхні потреби в активності, підвищує життєвий тонус, сприяє збереженню та зміцненню здоров'я, формує впевненість у власних силах. Недаремно гру називають «психічним вітаміном» [30].

Однак для того, щоб ігрова діяльність максимально сприяла розвитку творчих здібностей, важлива роль відводиться дорослим. Вони мають не лише спостерігати, а й керувати грою, робити це тонко й тактовно, адже саме у грі відбувається становлення особистості дитини [30].

Для оптимального розвитку творчих здібностей школярів необхідно створювати певні умови:

- фізичні – доступність матеріалів для творчості, інструментів та ресурсів у будь-який момент;
- соціально-економічні – відчуття безпеки та прийняття дитини, відсутність негативної оцінки її творчих спроб;
- психологічні – атмосфера внутрішньої свободи, підтримка дорослих, заохочення до самовираження.

Саме комплекс цих умов забезпечує гармонійний розвиток не тільки творчих здібностей, а й особистості загалом.

Крім того, задля глибшого розуміння того, як саме ігровий процес впливає на розвиток школярів, варто розглянути різні підходи до класифікації ігор. Зокрема, відповідно до джерела [38, с. 205], виокремлюють такі їх види:

- сюжетно-рольові та творчі ігри: побутові (моделюють ситуації з життя), театралізовані (розвивають здатність до перевтілення та артистичність), загально-тематичні (стимулюють уяву та колективну творчість), будівельні (формують просторове мислення та технічні навички);

- ігри з правилами: дидактичні (спрямовані на засвоєння знань), рухливі (забезпечують фізичний розвиток, організованість і дисципліну)

О. Запорожець у своїй класифікації [48, с. 35] розрізняє ігри за ініціативою учасників:

- ігри за ініціативою дітей: експериментальні, сюжетно-рольові, театралізовані, режисерські.

- ігри за ініціативою дорослих: навчальні (музичні, дидактичні, предметні), розважальні (інтелектуальні, святкові), народні (обрядові, культові, сезонні), а також ігри-тренінги (сенсомоторні, адаптивні, інтелектуальні).

Таким чином, ігрова діяльність у молодшому шкільному віці є провідним засобом розвитку творчих здібностей, а також формування всебічно розвиненої особистості. Додатково вирізняють класифікацію за характером правил:

- ігри з фіксованими та відкритими правилами (охоплюють пізнавальні, дидактичні, рухливі та розвивальні ігри);

- ігри з прихованими правилами (ґрунтуються на вільному відтворенні соціальних взаємин або предметного світу на основі життєвих чи художніх вражень)

Такі підходи демонструють широту ігрового репертуару, який можна добирати відповідно до інтересів та актуальних потреб дітей. Окрему групу становлять режисерські ігри – специфічний різновид індивідуальних ігор на основі ролерування, де поєднуються функції режисера й актора. Вони відрізняються оригінальністю ігрового матеріалу та високим потенціалом для виявлення особистісних якостей молодшого школяра.

У таких іграх дитина одночасно конструює сюжет і втілює ролі: придумує лінію подій, керує діями іграшок чи персонажів, взаємодіє з ними в межах створеного сценарію. Це сприяє зростанню креативності, розвитку фантазії, організаторських умінь та опануванню соціального досвіду через рольові ситуації.

Роль дорослих полягає у створенні сприятливого середовища: забезпеченні доступу до різноманітних іграшок, матеріалів і предметів, які можна включати до гри; підтримці й заохоченні власних ідей дитини та її уяви.

Отже, режисерські ігри – це не лише форма дозвілля, а й потужний інструмент особистісного розвитку, який допомагає розкривати творчий потенціал і формувати ключові соціальні навички. Дитина-режисер, освоюючи різні ролі, виробляє універсальні якості: уміння бачити цілісну картину гри, організовувати процес і сприймати ситуації з позиції «над-ролі» – ці компетентності є корисними у різних життєвих сферах і підтримують загальний психічний розвиток молодшого школяра.

Класифікація ігор за віком, запропонована С. Сисоєвою, підкреслює вікові особливості режисерських ігор у молодшій школі. Зокрема, якщо в дошкільному віці більш популярні режисерська (коли діє одна дитина), образно-рольова (перевтілення в образ) і сюжетно-рольова (відтворення взаємин) ігри, то для шестирічних школярів стають більш зрозумілими ігри з правилами, адже на цьому етапі вони вчаться домовлятися та дотримуватися узгоджених норм – ознака становлення соціальних умінь [49, с. 50]. Приблизно у 7 років діти готові до складніших форм: режисерська гра набуває розгорнутих сюжетів, з'являється сюжетоскладання та колективна режисерська гра, де молодші школярі створюють і підтримують складні сюжетні лінії у взаємодії з однолітками.

Таким чином, творчість відіграє провідну роль в ігровій діяльності та становленні креативного потенціалу молодшого школяра, цілком узгоджуючись із сучасними підходами до значущості гри й ігротерапії в розвитку дитини.

Підсумуємо ключові аспекти:

– регулювання поведінки: ігрова діяльність виступає важливим інструментом формування самоконтролю. Завдяки їй дитина вчиться обдумувати власні дії, співвідносити їх із умовами та правилами гри, а також стримувати

імпульсивні рухи. Це створює базу для розвитку здатності регулювати поведінку й адаптуватися до соціального середовища;

- формування емоційної пам'яті: події та переживання, пов'язані з грою, залишають тривалий слід у свідомості молодшого школяра. Вони збагачують внутрішній світ дитини, сприяють формуванню ціннісних орієнтацій, емоційної глибини та уявлень про взаємодію з іншими людьми;

- навчання через імітацію: наслідуючи дорослих, дитина засвоює моделі поведінки, дії, моральні норми й цінності. Ігровий простір виступає своєрідним «тренажером соціальних ролей», у якому закладається основа для майбутнього морального розвитку та соціалізації;

- гуманістичні орієнтири: під час гри школярі вчаться співпраці, взаємодопомозі, толерантності та повазі до інших. Це сприяє вихованню гуманного ставлення до оточення та формуванню навичок конструктивної комунікації;

- творчий розвиток: гра стимулює уяву та відкриває можливості для пошуку нових рішень, нетрадиційних підходів та інноваційних ідей. Завдяки цьому дитина розширює межі власного мислення, вчиться бачити кілька варіантів вирішення проблеми;

- формування евристичного досвіду: творчі та проблемні ігрові завдання розвивають здатність до аналізу, передбачення, узагальнення та пошуку оригінальних рішень. Це не лише підвищує інтелектуальну активність, а й створює умови для закріплення навичок самостійної творчої діяльності;

Так чи інакше, ігрова діяльність молодшого школяра є багатофункціональним засобом розвитку, що одночасно впливає на емоційну сферу, інтелект, соціальні навички та креативність. Вона допомагає гармонізувати внутрішній світ дитини, створює умови для виховання моральних орієнтирів та сприяє становленню особистості. Завдяки цьому гра виступає підґрунтям для переходу на нові щаблі розвитку та стає невід'ємною складовою підготовки до подальшого навчання й життя.

1.3. Значення ігрової діяльності у розвитку творчих здібностей учнів початкових класів

У процесі ігрової діяльності дитина опановує ігрові навички, які спрямовані на досягнення результату – отримання емоційних, пізнавальних та інших надбань. Дитину цікавить не стільки результат, скільки сам процес гри та спілкування з однолітками. Цей процес опанування навичок спілкування з іншими дітьми або допомагає засвоїти малюкам структуру творчої діяльності, або гальмує розвиток самодіяльної гри.

Розвиток ігрової діяльності передбачає поетапну передачу дітям ігрових умінь та навичок.

Не менш важливим є центр психологічного розвантаження. Тут варто передбачити куточок усамітнення та зелений куточок для відпочинку, емоційного розвантаження і збереження здоров'я. М'які іграшки, цікаві книжки, кімнатні рослини та інші елементи живої природи створюють затишну атмосферу, сприяючи відновленню емоційного балансу та формуванню сприятливого мікроклімату у класі.

Адаптація дітей до роботи у таких центрах відбувається поступово. На перших етапах учитель супроводжує їх у знайомстві з центрами, пояснює правила та допомагає обрати вид діяльності. Згодом учні отримують більше свободи, проте зберігається обов'язкова вимога дотримання правил: прибирати іграшки, матеріали та поважати результати роботи інших. Особливо ефективним є використання цих центрів у групах продовженого дня, де діти мають більше часу для творчості й самовираження.

На початку навчання більшість дітей приходять до школи з високою мотивацією. Проте з часом їхнє ставлення може змінюватися, тому завдання педагога – підтримувати інтерес до навчання, враховувати індивідуальні особливості учнів і забезпечувати різноманітність діяльності [12; с.3]. Матеріали та предмети у центрах повинні бути багатofункціональними, ергономічними та

відповідати санітарно-гігієнічним нормам. Окрім цього, важливо передбачити зручні місця для зберігання наочності, методичної літератури та дитячих робіт. Ігровий простір має бути організований так, щоб педагог міг легко спостерігати за діяльністю дітей.

У початковій школі ігрова діяльність виконує роль особливого психологічного методу, що допомагає реалізовувати три ключові завдання:

- навчити дітей жити в ігровому середовищі, відчувати його правила та занурюватися у створений світ;
- виховати вміння бути вільним у грі, усвідомлювати власні цінності й будувати стосунки з іншими;
- сформувати здатність осягати ігровий досвід як засіб пізнання та саморозвитку.

Для досягнення цих завдань важливо, щоб педагог і учні мали спільні цілі та однаково сприймали значення гри. Перехід дітей на навчання з 6 років лише підкреслює актуальність ігрової діяльності у шкільному процесі, адже саме гра є найбільш природною для цього віку формою діяльності.

Гра має виняткову виховну цінність, оскільки допомагає дитині формувати дисципліну, вміння дотримуватися правил, справедливо оцінювати вчинки інших та відповідально ставитися до власних дій. Вона стає своєрідним «дзеркалом» характеру, звичок і здібностей молодшого школяра. Використовуючи ігрові методи, педагог отримує можливість краще пізнати дітей, встановити з ними довірливі стосунки та ефективно спрямовувати їхній розвиток.

Форми ігор у школі можуть бути різними – від сюжетно-рольових до рухливих, від дидактичних до музичних. Усі вони мають власний виховний потенціал. Зокрема, рухливі ігри відіграють особливу роль у фізичному розвитку дітей, сприяють зміцненню їхнього здоров'я, підвищують активність і життєвий тонус. Таким чином, ігрова діяльність є потужним засобом гармонійного розвитку

учня початкової школи, інтегруючи пізнавальні, творчі, соціальні та фізичні аспекти становлення особистості.

Розглянемо більш детально питання спеціальних психологічних досліджень. Так, психологи наголошують, що значну частину часу, коли дитина не спить, вона проводить у малорухливій позі. За статистикою, приблизно 70% часу школярі перебувають у сидячому положенні, що негативно впливає не лише на фізичний стан, але й на психоемоційний розвиток. Тривале сидіння може спричиняти появу викривлень постави, зниження м'язового тонусу, погіршення кровообігу. Тому одним із головних завдань школи та сім'ї є створення умов для активного руху. Саме ігри на свіжому повітрі стають природним і надзвичайно ефективним засобом подолання гіподинамії та так званого «рухового голоду».

Варто також розуміти і те, що досить багато рухливих ігор несуть в собі глибоке історичне коріння. Вони збереглися у традиціях різних народів, передаючись від покоління до покоління, і нині є не лише формою розваги, а й частиною культурної спадщини. Такі ігри, як «класики», «хованки», «квач», чи українські народні ігри, на кшталт «гуси-лебеді», виконували важливу соціалізаційну функцію, допомагаючи дітям засвоювати правила співіснування в колективі. Відтак, сучасний педагог має унікальну можливість використовувати ці ігри не тільки як засіб фізичного розвитку, але й як механізм культурної інтеграції та формування ідентичності.

Справедливим буде твердження, що основна відмінність рухливих ігор – багатство рухів і варіативність дій. Це дає дитині простір для ініціативи, винахідливості й творчості. Ігрова діяльність на відкритому повітрі майже завжди супроводжується сильними позитивними емоціями: радістю, захопленням, відчуттям єдності з групою. Усе це робить такі ігри не лише корисними для тіла, а й важливим чинником психологічного розвантаження. Саме тому їх рекомендують активно використовувати в освітньому процесі як невід'ємний компонент виховання.

Щодо методичних підходів для педагогів, то вони мають постійно вивчати різновиди рухливих ігор, застосовувати їх у різних вікових групах та ситуаціях. Важливою умовою є обмін досвідом між учителями: організація методичних семінарів, тренінгів, гуртків для ознайомлення з новими ігровими методиками. Доцільно залучати й учителів фізичної культури, музики чи образотворчого мистецтва, адже поєднання рухових і музично-ритмічних елементів робить ігри більш захоплюючими й різнобічними.

Не можна забути і про взаємодію поколінь у грі. Цікавим є залучення старших школярів до організації ігор для молодших. Це може здійснюватися у формі гуртка веселого дозвілля або як волонтерська діяльність у межах шкільного самоврядування. Старшокласники вчать лідерству, відповідальності та організаторським навичкам, а молодші школярі отримують приклад для наслідування. Така взаємодія підвищує рівень згуртованості шкільного колективу та створює сприятливий мікроклімат.

Висновки до першого розділу

Дослідження в галузі психолого-педагогічної літератури підкреслює, що проблема розвитку творчих здібностей є однією з головних та обговорюваних тем. Термін «творчі здібності» забезпечує сукупність особистісних рис, які не втратили нетрадиційні методи для вирішення інтелектуальних та життєвоважливих завдань, спрямованих на відкриття нового.

Аналіз показує, що гра, як педагогічний метод, відкриває широкі можливості для вирішення багатьох завдань. Вона не лише допомагає оволодівати новими знаннями, але й перетворюється на дієвий засіб розвитку соціальних навичок, зміцнення міжособистісних стосунків та гармонійного становлення особистості

Для дітей віком від 6 до 10 років гра – це ще й своєрідний простір для побудови відносин у колективі. Через групові ігри діти пізнають себе і своїх однолітків, формують уявлення про дружбу, лідерство, рівність і справедливість.

Саме через гру вони вчаться співпраці та поступово долають перші труднощі соціалізації.

Крім того, гра виконує евристичну функцію, адже дозволяє учням знаходити власні рішення у нестандартних ситуаціях, тренує уяву, розвиває гнучкість мислення. Саме тому її можна вважати своєрідним «містком» між навчанням та життєвим досвідом.

Отже, правильно організована ігрова діяльність є потужним інструментом розвитку особистості молодшого школяра. Вона стимулює пізнавальні процеси, формує соціальну компетентність і допомагає дітям не лише краще вчитися, але й впевненіше почуватися в соціумі.

РОЗДІЛ 2 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЧЕРЕЗ ЗАСТОСУВАННЯ ІГОР

2.1. Розвиток творчих здібностей – одне із завдань ігрової діяльності

Розвиток творчих здібностей молодших школярів є одним із фундаментальних завдань сучасної педагогіки, адже саме в цьому віці закладаються основи інтелектуальної активності, уяви та креативного мислення. Для глибшого вивчення ролі гри у формуванні творчого потенціалу було проведено експериментальне дослідження, яке складалося з трьох послідовних етапів.

На першому етапі – констатувальному – було здійснено добір методик, які дозволяють визначити рівень творчої активності школярів. Було проведено діагностичне обстеження, спрямоване на виявлення індивідуальних проявів креативності, гнучкості мислення та оригінальності. Важливо відзначити, що творчість у цьому контексті розглядається як одна з найбільш продуктивних форм психічної активності, універсальна здатність, яка забезпечує успішність виконання різних видів діяльності – від навчальної до ігрової.

На другому етапі – формувальному – було створено умови для організації розвивального середовища, яке стимулювало б творчу активність дітей. Це передбачало використання спеціально дібраних ігрових прийомів, створення ситуацій, що вимагали пошуку нових рішень, а також формування атмосфери, де дитина могла почуватися вільно у вираженні власних ідей. Саме на цьому етапі гра виступала не лише засобом відпочинку, а й потужним інструментом педагогічного впливу.

Третій етап – контрольний – був спрямований на перевірку результатів і визначення ефективності застосованих методів. Проведено аналіз, на скільки використання гри та ігрових прийомів сприяло зростанню рівня творчих здібностей

учнів, і виявляли динаміку розвитку між контрольною та експериментальною групами.

Дослідження проводилося серед учнів 2-А класу (контрольна група) та 2-Б класу (експериментальна група) Шибалинської гімназії Бережанської міської ради. В експерименті взяли участь по 20 дітей. Такий розподіл дав можливість об'єктивно оцінити вплив ігрових методів, адже умови навчання в класах були подібними, але різниця полягала у використанні розвивального ігрового середовища.

Для визначення рівня креативності школярів ми застосували методику О. Дяченко «Домалюй фігуру» [23]. Учням пропонувалося двадцять карток із контурними фігурами – наприклад, силует стовбура дерева з однією гілкою, коло з двома вухами (заготовка для зображення голови) та інші подібні фігури. Завданням школярів було домалювати ці фігури так, щоб вийшли завершені малюнки. Дана методика дозволяє виявити індивідуальні особливості мислення, рівень фантазії та здатність бачити нове у звичному.

Під час аналізу результатів увага зосереджувалася на оригінальності та неповторності малюнків. Особливе значення мав коефіцієнт оригінальності – показник, який враховував кількість малюнків, що не повторювалися в інших дітей і мали власний унікальний образ. Саме цей критерій дозволив побачити, наскільки школяр здатний відходити від шаблонів і створювати щось нове.

У процесі роботи було встановлено, що пізнавальна мотивація творчості у дітей молодшого шкільного віку проявляється у формі пошукової активності: діти виявляють чутливість до нового, прагнуть знаходити незвичні властивості у звичайних предметах, демонструють вибірковий інтерес до різних завдань. Це свідчить про те, що творчість є не лише особливістю окремих дітей, а універсальною властивістю, яка може бути стимульована у кожного школяра.

До 7–8 років творчість у молодших школярів починає проявлятися у вигляді самостійно поставлених завдань. Дитина здатна не лише виконувати запропоновану вправу, але й ставити перед собою власні проблеми та шукати способи їх

вирішення. Це розширює дослідницький діапазон учнів, сприяє формуванню в них навичок аналізу, прогнозування та критичного мислення. Основним компонентом творчості на цьому етапі стає проблемність ситуацій, яка забезпечує відкритість дитини до нового й підвищує її прагнення до пошуку протиріч і нестандартних рішень.

Додатково було використано методику Е. Панько «Придумай гру» [33], спрямовану на виявлення умінь школярів самостійно створювати нові ігри: вигадувати сюжет чи фігуру, формулювати правила, розподіляти ролі та передбачати можливі ситуації. Ця методика дозволяє оцінити рівень прогностичних здібностей дитини – її здатність передбачати перебіг подій та знаходити способи вирішення проблем.

Таким чином, проведене дослідження продемонструвало, що систематичне використання ігрових методик створює необхідні умови для розкриття творчого потенціалу дітей. Воно дозволяє не лише оцінити рівень їхньої креативності, але й цілеспрямовано розвивати ключові компоненти творчого мислення: оригінальність, гнучкість, здатність до прогнозування та самостійного пошуку нових ідей.

Інструкція до проведення виглядає наступним чином: учень отримує завдання за 5 хвилин придумати нову гру та детально розповісти про неї, відповідаючи на спеціально сформульовані питання експериментатора. Серед них:

- Як називається гра?
- У чому полягає її основна ідея?
- Скільки учасників потрібно для повноцінної гри?
- Які ролі виконуватимуть гравці?
- Яким буде перебіг гри?
- Які правила необхідно дотримуватися?
- Чим повинна завершитися гра?
- Яким чином будуть оцінюватися результати та успіхи учасників?

Головна увага під час оцінювання зосереджується не на мовній грамотності чи стилі висловлювання, а саме на змісті створеної гри, її оригінальності, логічності та структурованості. Дослідник може ставити дитині додаткові, навідні запитання, однак вони не повинні містити готової відповіді, щоб не впливати на самостійність мислення школяра.

Для більш глибокого аналізу рівня креативності школярів застосовувалася також методика Р. Мамай «Вербальна фантазія». Її суть полягає у тому, що учневі пропонується протягом однієї хвилини обрати тему розповіді (це може бути історія, казка або опис будь-якої живої істоти чи вигаданого персонажа), а потім за 5 хвилин побудувати сюжет та озвучити його перед дослідником.

Під час розповіді творчість дитини оцінюється за кількома критеріями:

- швидкість уяви (наскільки легко і швидко школяр знаходить ідеї);
- незвичайність та оригінальність образів;
- багатство фантазії (кількість і різноманітність ідей);
- глибина та деталізація (наскільки сюжет опрацьований, чи є другорядні деталі);
- емоційність образів (виразність, чуттєвість, здатність викликати співпереживання).

Кожен критерій оцінюється за шкалою від 0 до 2 балів:

- 0 балів – ознака відсутня;
- 1 бал – ознака є, але виражена слабо;
- 2 бали – ознака яскраво виражена та переконлива.

Такий підхід дозволяє комплексно оцінити не лише фантазію, а й індивідуальні особливості творчого мислення школярів.

Розглянемо значення творчої діяльності. Так, участь у подібних завданнях сприяє розвитку у дітей важливих якостей, притаманних «творчій особистості». Зокрема варто відмітити:

- розумову активність та образність мислення;

- орієнтацію на відкриття нового та невідомого;
- прагнення до практичного втілення ідей;
- самостійність у прийнятті рішень і виборі шляхів вирішення проблем;
- здатність бачити результат своєї роботи, аналізувати його та робити

висновки.

Таким чином, навіть елементарні ігрові завдання здатні розкрити потенціал школяра, формуючи в нього навички, які будуть корисними не лише у навчанні, але й у подальшому житті.

Щодо пізнавального розвитку, варто розуміти, що саме у молодшому шкільному віці відбуваються найбільш значні зміни в пізнавальній сфері. Діти активно засвоюють знання, формують базові уміння та навички, які стають основою для подальшої інтелектуальної діяльності. Тому вибір педагогічних технологій, спрямованих на розвиток творчих здібностей, має принципове значення. Ігрові технології у цьому контексті виступають ефективною формою навчальної взаємодії, оскільки вони поєднують навчання та емоційне задоволення, стимулюють ініціативу та сприяють формуванню нестандартного мислення.

Окрім того, ключовим фактором для розвитку креативності є створення в класі творчої, доброзичливої та позитивної атмосфери. Саме вона дозволяє дітям відчувати себе вільно, проявляти ініціативу і не боятися помилок. Завдання педагога полягає у тому, щоб, залишаючись дорослим наставником, водночас бути партнером у грі, зберігати спокій і доброзичливість. Лише за таких умов школярі можуть повністю розкрити свій потенціал і навчитися насолоджуватися процесом творчої діяльності.

Визначний український дослідник В. Моляко наголошує, що творчі здібності можна описати через низку ключових елементів, серед яких: оригінальність у прийнятті рішень, наполегливість у досягненні поставлених цілей, пошук нових шляхів та альтернатив, гнучкість у мисленні, здатність до самокритики, критичний аналіз, енергійність, внутрішня сила та мужність. Саме ці риси забезпечують

особистості здатність знаходити нестандартні рішення та проявляти ініціативність у складних обставинах.

Учені виділяють кілька груп компонентів, які складають основу творчості:

– мотиваційна та творча активність: проявляється у цікавості до нового, радості від відкриттів, прагненні до лідерства та бажанні досягати творчих результатів. До цього переліку відносять також почуття відповідальності, прагнення отримати визнання, потребу в самореалізації та схильність до постійного самовдосконалення через самоосвіту.

– логічно-інтелектуальні здібності: передбачають уміння аналізувати, порівнювати, виділяти головне, описувати явища та процеси, пояснювати їхню природу, обґрунтовувати власні судження, а також систематизувати й класифікувати інформацію. Ці навички є фундаментом для формування наукового мислення.

– евристично-інтелектуальні здібності: включають уміння формулювати гіпотези, генерувати ідеї, створювати асоціації, виявляти суперечності та переносити знання у нові ситуації. Сюди ж належать здатність відмовлятися від непродуктивних ідей, незалежність суджень та готовність до інновацій.

– здібності до самоорганізації: Вони охоплюють навички постановки цілей, планування діяльності, ефективного використання часу, самоконтролю, старанності, рефлексії та корекції власних дій. Цей компонент тісно пов'язаний із розвитком вольових якостей.

– комунікативні навички: творчість неможлива без взаємодії з іншими, тому важливою є здатність дитини до співпраці, організації колективної діяльності, аргументації власної думки, переконування, уникнення конфліктів і пошуку компромісів.

Таким чином робимо висновок, що творчі здібності – це не окремі якості, а багаторівнева структура, яка охоплює інтелектуальну, мотиваційну, емоційну, комунікативну та вольову сфери.

Звичайно, серед усіх перелічених характеристик дослідники особливо виокремлюють інтелектуальну складову, оскільки саме вона вважається базою для розвитку творчості. Інтелектуально-евристичні здібності найчастіше трактуються як справжнє ядро творчої активності: вони забезпечують здатність бачити нові зв'язки між явищами, формулювати нестандартні рішення та долати усталені стереотипи мислення. Саме тому в освітньому процесі надзвичайно важливо поєднувати розвиток інтелектуального потенціалу з вихованням гнучкості мислення та здатності до творчої імпровізації.

Структура та різновиди здібностей охоплюють широкий спектр проявів – від музики й малювання до науки, техніки та інших сфер. Кожна з цих здібностей є синтетичною властивістю особистості, оскільки поєднує в собі комплекс як загальних, так і спеціальних якостей, які у різних поєднаннях визначають рівень обдарованості індивіда. Важливо підкреслити, що структура сукупності психічних властивостей не є сталою, вона формується під впливом конкретної діяльності, якою займається людина, і тому завжди має певну варіативність. Отже, неправильно стверджувати, що одна окрема якість може повністю замінити собою здібності або виступати їхнім еквівалентом, адже це складне поєднання характеристик, що взаємодіють між собою.

У наукових працях також виокремлюється так званий «психічний» тип, що характеризується здатністю до абстрактного мислення, оперування поняттями, концепціями. У цьому контексті важливо пам'ятати, що традиційний поділ на «художній» і «розумовий» типи не означає, що один із них має нижчий інтелектуальний рівень або позбавлений специфічних вражень. Йдеться радше про відносне переважання тих чи інших якостей у структурі особистості. Як зазначають дослідники, у людини друга сигнальна система, пов'язана з мовленням і абстрактними символами, відіграє провідну роль і часто домінує над першою, сенсорною системою [7].

До складу здібностей належать численні характеристики особистості, які в сукупності формують індивідуальний профіль людини. Серед них, відповідно до джерела [12; с.3], можна виокремити:

- уважність – здатність концентруватися на завданні протягом тривалого часу та виконувати його з належною якістю, навіть якщо воно вимагає значних зусиль;

- чутливість до зовнішніх вражень і спостережливість, що особливо важливо для художніх і музичних здібностей. Наприклад, малювання передбачає уміння тонко сприймати кольори, світло й відтінки, а також відтворювати пропорції, тоді як музична обдарованість ґрунтується на здатності розрізняти висоту звуків і відчувати гармонію.

Окреме місце у структурі здібностей займають якості мислення та пов'язана з ними мова. Завдяки мові людина може не лише мислити, а й передавати свої ідеї, організовувати колективну діяльність і взаємодіяти з оточенням. Варто також зазначити, що недостатній розвиток одних властивостей може компенсуватися розвитком інших. Так, люди з вадами слуху чи зору часто демонструють надзвичайну тактильну або вібраційну чутливість, що дозволяє їм досягати значних результатів у творчості.

Здібності проявляються у різних видах діяльності – навчанні, спорті, мистецтві, технічній творчості, науковій роботі, організаторській чи педагогічній діяльності. Виходячи з цього, у науці прийнято розрізняти загальні та спеціальні здібності.

Загальні здібності проявляються у здатності до навчання, праці, розумової діяльності, розваг і забезпечують універсальність переходу від одного виду діяльності до іншого. Наприклад, учні з високим рівнем загальних здібностей легко засвоюють різні навчальні предмети.

Спеціальні здібності, натомість, визначаються у конкретних видах діяльності та базуються на більш вузьких психічних характеристиках. Це можуть бути

літературні здібності, що спираються на розвинену уяву, чи музичні здібності, пов'язані з абсолютним слухом [15; с.34].

Здібності людини формуються у процесі її суспільно-історичного розвитку та виявляються у праці, яка не лише сприяє їхньому розвитку, але й сама стає можливою завдяки наявним здібностям. З появою нових викликів і досягнень науково-технічного прогресу виникають і нові види здібностей, що відповідають вимогам часу.

Серед особистісних якостей, які особливо важливі для творчості, виділяють допитливість і сміливість. Допитливість виявляється у вмінні дивуватися, бути відкритим до нового, помічати незвичні сторони дійсності. Сміливість же передбачає здатність діяти в умовах невизначеності, висловлювати власні ідеї, навіть якщо вони суперечать усталеним поглядам, і брати на себе ризик.

Дискусія про роль спадковості та середовища у розвитку здібностей залишається актуальною. Так, П. Торренс, будучи одним із провідних дослідників креативності, наголошував, що генетичний потенціал не визначає остаточно рівень творчих досягнень. Значну роль відіграють сімейне середовище, умови виховання, підтримка оточення. Якщо дитина отримує можливість експериментувати та вільно виявляти свої інтереси, її здібності розвиваються значно швидше.

Креативність за Торренсом Е.П. оцінюється за такими показниками:

- продуктивність – здатність до висунення великої кількості ідей;
- гнучкість – здатність висувати різні ідеї, переходити від одного до іншого;
- оригінальність – здатність до висунення ідей, які відрізняються від очевидних чи міцно усталених;
- деталізація – розробленість ідей [45].

Не випадково саме ігрова діяльність визнається ключовим середовищем для розвитку креативності в молодшому шкільному віці. Гра дає простір для вільної творчості, дозволяє випробовувати різні ролі, формує гнучкість та оригінальність мислення. Як зазначають психологи, саме через гру дитина вчиться конкретизувати

власні задуми, розвивати їх та приймати пропозиції інших учасників, що стає основою майбутнього творчого мислення.

Мотивація гри є насамперед внутрішньою, і саме це визначає її цінність для розвитку дитини. Учні молодшого шкільного віку грають не для досягнення зовнішніх результатів чи отримання винагороди, а тому, що їм подобається сам процес. Така природна потреба у грі є надзвичайно важливим ресурсом для вчителя, адже дозволяє використовувати її як інструмент для залучення дітей до більш складних і творчих форм діяльності. У цьому контексті акцент зміщується не на кінцевий результат, а на сам шлях пізнання, на експерименти, проби й помилки, які супроводжують гру і розкривають креативний потенціал.

У початкових класах школи особливу роль відіграють учителі-класоводи, адже саме вони супроводжують дітей у перші роки навчання, формуючи не лише їхні базові знання, а й культуру мислення, мовлення та творчості. Система початкової освіти умовно поділяється на два цикли: адаптаційно-ігровий (1–2 класи) та основний (3–4 класи). На першому етапі ключовим завданням є допомога дитині в адаптації до нового освітнього середовища, формування позитивного ставлення до школи та інтересу до навчання. Тут провідною стає гра як природний для дитини спосіб пізнання світу.

У сучасних умовах особливої ваги набуває застосування креативних методів навчання. Учителі повинні виходити за рамки традиційних підручникових завдань і пропонувати дітям інтегровані, нестандартні та проблемні ситуації, які стимулюють творче мислення. Значна увага приділяється розвитку мовленнєвої компетентності. Уроки з української мови, читання та грамоти часто набувають ігрових форм: діти складають власні казки, беруть участь у мовних квестах, придумують рими та загадки, що підвищує їхню зацікавленість.

Не менш важливим є використання інтерактивних завдань, зокрема за допомогою цифрових технологій. Онлайн-платформи, інтерактивні вправи, мультимедійні презентації та ігрові симуляції дозволяють підтримувати активність

учнів навіть у дистанційному навчанні. Такі засоби сприяють не лише розвитку творчості, а й формуванню навичок комунікації, співпраці та роботи з інформацією.

Учитель початкових класів повинен постійно вдосконалювати свій педагогічний арсенал. Серед методів, які довели свою ефективність, варто відзначити «Ромашку Блума», що допомагає формувати критичне мислення, або метод «Шести капелюхів» Е. де Боно, який вчить дітей аналізувати проблему з різних точок зору. Також популярністю користуються методи «Акваріум» та «Броунівський рух», що сприяють груповій взаємодії, «Грунування» для розвитку асоціативного мислення, «Крісло автора» для формування навичок самопрезентації. Кожен із цих методів дозволяє урізноманітнити урок і створити умови для активного залучення учнів.

У практиці навчання активно використовуються ігрові прийоми: створення інтерактивних малюнків, розробка коміксів за мотивами літературних творів, театралізація казок чи оповідань. Ці форми не лише підвищують інтерес до предмету, а й формують у дітей здатність до самовираження, розвивають уяву й навички співпраці. У класі створюється позитивний мікроклімат, де кожна дитина відчуває себе учасником спільного процесу і має змогу проявити власні творчі здібності.

Застосування творчого підходу вчителем формує міцний фундамент для всебічного розвитку особистості дитини. Учень початкової школи, який звикає до відкритості, гнучкого мислення та креативного пошуку, у майбутньому легше адаптується до складніших навчальних завдань середньої та старшої школи. Водночас такий підхід сприяє розвитку впевненості у власних силах і формує позитивну мотивацію до навчання в цілому. У цій кваліфікаційній роботі акцент робиться саме на дослідженні впливу ігрової діяльності на розвиток першокласників як у класно-урочній системі, так і в умовах груп продовженого дня. Окрема увага приділяється аналізу різних форм ігор, їхній ролі у стимулюванні

фантазії, розвитку критичного мислення, творчих здібностей і комунікативної культури молодших школярів.

Актуальність дослідження полягає в тому, що воно має не лише теоретичне, але й практичне значення. Так, впровадження ігрових форм у початковій школі доводить свою ефективність у вихованні креативних, активних і соціально зрілих учнів. Результати можуть стати у пригоді як учителям-практикам, так і майбутнім педагогам, які вивчають методiku викладання та шукають сучасні інструменти для розвитку творчості в дітей.

2.2. Вивчення стану розвитку творчих здібностей молодших школярів в процесі ігрової діяльності

В основу побудови схеми по вивченню стану розвитку творчих здібностей молодших школярів лягли структурні компоненти, запропоновані Н.В. Михальченко, які було адаптовано й конкретизовано для умов сучасної початкової школи. Завдяки цьому вдалося створити етапну систему роботи з учнями, яка враховує їхні вікові, психологічні та індивідуальні особливості.

Дана схема включає три ключові етапи розвитку творчих здібностей:

- інформаційний етап – спрямований на ознайомлення дітей із необхідними знаннями, формування базових уявлень та стимулювання пізнавального інтересу. На цьому етапі використовуються ігрові форми подачі навчального матеріалу, вправи на розвиток уяви, а також спеціальні завдання, які пробуджують інтерес до пошуку нового.

- емоційний етап – головна його мета полягає у розвитку емоційно-мотиваційної сфери дитини. На цьому етапі важливу роль відіграє формування атмосфери довіри, підтримки й психологічного комфорту.

- діяльнісно-творчий етап – передбачає активну участь учнів у творчій діяльності, розв'язання проблемних завдань, створення власних творчих проєктів

та продуктів. Тут діти можуть не тільки відтворювати отримані знання, а й активно застосовувати їх у нових ситуаціях, генерувати ідеї, обґрунтовувати власні рішення.

Кожен із цих етапів супроводжувався використанням психолого-педагогічних засобів, серед яких – створення спеціальних розвивальних осередків у класі, методична підтримка педагогів, залучення батьків та інтеграція їх у процес навчання. У результаті модель набула комплексного характеру та передбачала не лише педагогічний, а й соціальний вимір.

Не менш важливою була системна методична робота з учителями, яка забезпечувала педагогів сучасними інструментами для організації ігрових та творчих форм роботи. Регулярні семінари, обмін досвідом і практичні тренінги дозволяли вчителям удосконалювати власні методики й розширювати арсенал прийомів.

Значний акцент робився на залученні батьків. Вони виступали не тільки як спостерігачі, а й як активні учасники творчого процесу. Участь у спільних майстер-класах, творчих виставках, театралізованих постановках дозволяла їм краще розуміти потреби дітей і підтримувати розвиток їхніх здібностей у сімейному середовищі.

У результаті розвитку творчих здібностей у молодших школярів виступає як комплексна педагогічна система, що поєднує інформаційні, емоційні та діяльнісно-творчі компоненти. Вона базується на ігровій діяльності як природній формі активності дітей і забезпечує поступовий перехід від простих ігрових вправ до більш складних форм самостійної творчості.

Розглянемо реалізацію педагогічних умов на другому та третьому етапах експерименту. Так, на другому етапі формувального експерименту особлива увага приділялася створенню необхідних умов з метою активного залучення сім'ї учня до процесу розвитку творчих здібностей дитини. Саме взаємодія школи та сім'ї виступала одним із ключових чинників ефективності реалізації програми. Батьки не тільки виконували роль спостерігачів, але й були співучасниками освітнього

процесу, підтримуючи дітей у виконанні творчих завдань, допомагаючи організувати вдома атмосферу, сприятливу для розвитку уяви та фантазії.

Ще однією важливою умовою було комплексне розв'язання педагогічних завдань. Його сутність полягала у використанні різноманітних методів і форм навчально-виховної роботи, що дозволяли розвивати творчі здібності як під час уроків, так і в позаурочній діяльності. Таким чином, творчий розвиток школярів розглядався не лише як складова навчальної програми, але і як частина їхнього повсякденного життя, що створювало безперервність педагогічного впливу.

На третьому етапі реалізації моделі акцент робився на розширенні та закріпленні творчих умінь учнів. Було виділено кілька ключових педагогічних умов:

- комплексне розв'язання завдань у різних видах діяльності: важливо було забезпечити розвиток творчих здібностей не лише у навчальній, а й у побутовій, ігровій та соціальній сферах. Це сприяло формуванню цілісної особистості, здатної застосовувати творчий підхід у будь-якій життєвій ситуації;

- стимулювання оцінно-контрольної діяльності дітей: учні залучалися до процесу самоконтролю, взаємооцінювання та рефлексії. Це допомагало усвідомлювати власні успіхи, бачити результати творчої роботи й робити висновки для подальшого вдосконалення;

- відтворення набутих знань і навичок у співпраці з батьками: учасники експерименту застосовували свої вміння у практичній діяльності вдома, що дозволяло батькам безпосередньо спостерігати й підтримувати розвиток дитини;

- стимулювання творчої активності в освітньому процесі: учителям рекомендувалося заохочувати ініціативність учнів, створювати умови для прояву фантазії, надавати можливість вільного вибору форм і способів її діяльності.

Для досягнення поставлених завдань застосовувався широкий спектр методів: метод вправ, бесіди, розповіді, показу і пояснення, прикладу творчої діяльності дорослого, психокорекційні вправи, дидактичні ігри, «хвилинки творчості», методи

заохочення та створення ситуацій творчого вибору. Така багатоваріантність дозволяла врахувати індивідуальні особливості дітей та стимулювати їхню активність.

Крім того, вчителі користувалися різними групами методів педагогічного впливу:

- методи переконання (пояснення, розповідь, бесіда);
- тренувальні методи (вправи, доручення, організація режиму праці та відпочинку);
- методи стимулювання (педагогічна вимога, схвалення, змагання, заохочення).

Організація занять мала свої особливості: вони були орієнтовані на дітей молодшого шкільного віку, тривалість становила приблизно 30 хвилин, а частота – двічі на тиждень. Програма була спеціально розроблена для вчителів, які брали участь в експериментальному дослідженні, й дозволяла комплексно підходити до розвитку феномену творчих здібностей.

Важливим доповненням стало проведення просвітницької роботи з батьками та асистентами вчителів. З цією метою організовувалися батьківські збори, педагогічні наради, індивідуальні консультації. Такі заходи підвищували рівень обізнаності дорослих щодо особливостей розвитку творчих здібностей дітей та дозволяли виробити спільну стратегію дій між школою і сім'єю.

У результаті була створена база даних про дітей, які проявили особливі нахили й здібності. Індивідуальна діагностика допомогла визначити рівні розвитку творчих якостей, схильності школярів, а також виявити міру підтримки з боку батьків та педагогів.

Окреме місце посідали ігри-завдання для розвитку молодших школярів, які використовувалися не лише як інструмент навчання, але й як форма зміцнення родинних стосунків. Спільне виконання завдань батьками і дітьми сприяло

налагодженню довіри, взаєморозуміння та створювало позитивну емоційну атмосферу.

Таким чином, реалізація програми показала, що розвиток творчих здібностей дітей можливий лише за умови комплексної взаємодії школи, сім'ї та педагогічного колективу. Ключовим чинником ефективності виступила психолого-педагогічна просвіта як учителів, так і батьків, що забезпечила цілісність підходу й узгодженість дій усіх учасників освітнього процесу.

2.3. Аналіз результатів експерименту

Згідно з поглядами науковців, здібності у дитини є таким чинником, розвиток якого є результатом творчої діяльності дітей.

У процесі першого етапу дослідження, що проводився за методикою «Домальовування фігур» (автор О. Дяченко), було визначено шість типів розв'язання молодшими школярами експериментальних завдань на розвиток уяви. Ця класифікація відображає різні рівні сформованості образного мислення та креативних здібностей дітей:

- 0 тип: школяр не приймає завдання на побудову образу з використанням заданого елемента. Замість того, щоб доповнити фігуру, він малює поруч інший об'єкт, який не пов'язаний із запропонованим зразком. Таке рішення можна віднести до проявів вільного фантазування, що характеризується спонтанністю й незалежністю від умов завдання;

- 1 тип: дитина домальовує вихідну фігуру так, щоб утворився окремий об'єкт (наприклад, дерево, квітка тощо). Проте малюнок здебільшого має схематичний характер, залишається контурним і не містить деталей. Це свідчить про початковий рівень формування творчих навичок;

- 2 тип: Виконання завдання у цьому випадку характеризується створенням окремого об'єкта з більшою кількістю деталей. Учень намагається надати малюнку

завершеності, доповнює його додатковими елементами, що відображають реалістичність зображуваного;

- 3 тип: Молодший школяр не лише створює окремий предмет, але й включає його до уявного сюжету. Наприклад, зображується не просто «дівчинка», а «дівчинка, яка робить зарядку». Це означає, що дитина починає мислити сюжетно та надає образам динамічності;

- 4 тип: учень відтворює у малюнку вже кілька об'єктів, які взаємодіють між собою в межах певного уявного сюжету. Наприклад: «дівчинка гуляє з собакою» чи «хлопчик грає у м'яча». Це свідчить про розвиток композиційного мислення та здатності до інтеграції образів у єдине смислове ціле;

- 5 тип: найбільш складний і творчо насичений рівень, коли задана фігура використовується якісно по-новому. Якщо у попередніх типах елемент був головним у малюнку, то тепер він виступає другорядним компонентом, який органічно вбудовується в новий образ. Наприклад, трикутник зображується не як дах будинку, а як грифель олівця, яким малює хлопчик. У такому випадку дитина демонструє високий рівень свободи у використанні відомих елементів, здатність варіювати їх, модифікувати знайомі образи та створювати оригінальні комбінації.

Таким чином, зазначені типи відображають послідовний розвиток уяви: від простого домальовування заданого елемента до його якісного переосмислення та використання у нових смислових зв'язках. Важливо підкреслити, що саме перехід від нижчих типів до вищих є показником поступового зростання рівня креативності школярів.

Отримані дані дослідження систематизовано й подано у таблиці 2.1, яка дає змогу проаналізувати особливості прояву різних типів творчих рішень у контрольній та експериментальній групах.

Таблиця 2.1 – Діагностика способів створення малюнків та їх оригінальності

Класи, загальна кількість	0 тип	1 тип	2 тип	3 тип	4 тип	5 тип
2-А клас (контрольна група)	2	2	5	5	3	3
2-Б клас (експериментальна група)	4	4	3	3	5	1

Таким чином, можна констатувати, що коефіцієнт оригінальності кожного випробуваного в обох групах виявився тісно пов'язаним із характерними типами рішень, які школярі обирали під час виконання завдань. Спостерігається закономірність: чим складніший та більш творчий спосіб маніпулювання образами уяви застосовувала дитина, тим вищим виявлявся її коефіцієнт оригінальності. Це свідчить про поступове зростання креативного потенціалу, що знаходить вираження у переході від простого домальовування елемента до його якісно нового переосмислення та включення у складні образні комбінації.

На другому етапі констатувального експерименту було використано методику Е. Панько «Придумай гру», яка дозволяє оцінити рівень розвитку фантазії та креативності у молодших школярів. Завдання передбачало створення учнем нової гри та її докладний опис. При цьому аналізувалися не мовні характеристики відповіді, а зміст запропонованої ідеї.

Для забезпечення об'єктивності оцінки були визначені п'ять основних критеріїв змісту вигаданої дитиною гри:

- оригінальність і новизна (наскільки гра є самобутньою і не відтворює відомі сюжети чи правила);
- продуманість умов (чи враховані обставини, в яких відбуватиметься гра, і наскільки вони логічно узгоджені);
- наявність ролей для учасників (розподіл функцій між гравцями, різноманітність їхніх дій);

- наявність правил (чіткі регулятивні елементи, що визначають перебіг гри);
- точність критеріїв оцінки результатів (зрозумілі та об'єктивні способи визначення успіху гри та її учасників).

Кожен із зазначених критеріїв оцінювався за трьох бальною шкалою:

- 0 балів – відсутність ознаки;
- 1 бал – ознака присутня, але виражена слабо;
- 2 бали – ознака присутня та виражена чітко й повно.

Загальний результат оцінки придуманої гри міг становити від 0 до 10 балів.

На основі підсумкового балу визначався рівень розвитку фантазії учня:

- 10 балів – дуже високий рівень;
- 8–9 балів – високий рівень;
- 6–7 балів – середній рівень;
- 4–5 балів – низький рівень;
- 0–3 бали – дуже низький рівень.

Дана методика дає змогу отримати як кількісні, так і якісні показники креативності школярів. Завдяки цьому дослідник може не лише оцінити рівень сформованості уяви в кожного окремого учня, а й простежити індивідуальні відмінності у темпах та характері розвитку творчих здібностей. Крім того, отримані дані дають можливість здійснити порівняльний аналіз між контрольною та експериментальною групами, що дозволяє виявити ефективність застосованих педагогічних впливів і зробити обґрунтовані висновки щодо результативності обраної методики. Результати проведеного дослідження подано в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 – Оцінка змісту придуманої гри

Класи, загальна кількість	Рівень розвитку творчості у грі				
	Дуже низький	Низький	Середній	Високий	Дуже високий
2-А клас (контрольна група)	3	5	5	3	4

2-Б клас (експериментальна група)	5	7	3	3	2
--------------------------------------	---	---	---	---	---

Таким чином, аналізуючи результати другого етапу, можна зазначити, що у контрольній групі 7 учнів продемонстрували високий та дуже високий рівень розвитку фантазії у процесі організації та вигадування змісту гри. Водночас в експериментальній групі подібний рівень показали лише 5 школярів. Що стосується низького і дуже низького рівня розвитку фантазії, то він виявився більш поширеним: у контрольній групі його продемонстрували 8 учнів, а в експериментальній – 12. Отримані дані свідчать про значну диференціацію у рівнях сформованості творчої уяви молодших школярів і вказують на необхідність подальшого педагогічного супроводу для цілеспрямованого розвитку фантазії.

На третьому етапі констатуючого експерименту була застосована методика «Вербальна фантазія» (автор Р. Мамай), що дозволило більш глибоко дослідити креативні прояви молодших школярів у вербальній діяльності. Для цього ми розробили систему параметрів оцінювання елементів дитячої уяви, які дали змогу кількісно та якісно зафіксувати рівень їхньої творчої активності. Оцінювання швидкості процесів уяви відбувається наступним чином:

– 0 балів – якщо протягом 1 хвилини дитина не спромоглася вигадати сюжет оповідання і потребувала допомоги експериментатора, який пропонував готовий варіант;

– 1 бал – якщо школяр самостійно придумав розповідь протягом однієї хвилини;

– 2 бали – якщо учень за цей час вигадав щонайменше два різні сюжети.

Оцінювання незвичайності та оригінальності образів відбувалось за наступними правилами:

– 0 балів – сюжет є простим переказом раніше відомого, побаченого чи почутого;

- 1 бал – дитина вносить окремі елементи новизни у вже відому історію;
- 2 бали – школяр створює самостійно абсолютно новий сюжет.

Оцінювання багатства фантазії є показником, який визначався за кількістю різноманітних предметів, істот, ситуацій та їхніх характеристик у розповіді.

- 2 бали – понад десять об'єктів чи ознак;
- 1 бал – від шести до десяти;
- 0 балів – до п'яти.

Оцінювання глибини та опрацьованості образів:

- 0 балів – центральний образ представлений схематично, без розгорнутої деталізації;
- 1 бал – опис образу середньої глибини, деталізація помірна;
- 2 бали – головний персонаж або об'єкт розкритий досить повно і різнобічно.

Оцінювання вразливості й емоційності:

- 0 балів – образи у розповіді не викликають у слухача помітної емоційної реакції, залишають байдужими;
- 2 бали – образи яскраво емоційні, пробуджують подив, інтерес, захоплення або інші почуття.

Таким чином, за цією методикою максимальна кількість балів за уяву та фантазію школярів становила 10, а мінімальна – 0. Це дало можливість провести комплексну діагностику рівнів розвитку фантазії в обох групах та порівняти показники між ними. Дані отриманих результатів узагальнено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3 – Оцінка елементів фантазії молодших школярів

Класи, загальна кількість	Рівень фантазії				
	Дуже низький	Низький	Середній	Високий	Дуже високий
2-А клас (контрольна група)	3	3	8	4	2
2-Б клас (експериментальна група)	4	5	7	3	1

Аналіз даних, наведених у таблиці, показав, що як у контрольній, так і в експериментальній групі школярі виявили недостатню глибину розвитку фантазійних елементів. Це свідчить про те, що їхня уява й творча активність перебувають на стадії формування і потребують цілеспрямованого педагогічного впливу.

Другий етап дослідження – формувальний експеримент – був спрямований на всебічне вдосконалення творчих здібностей молодших школярів за допомогою комплексу спеціально дібраних методів. На цьому етапі ми застосовували як дидактичні ігри, так і творчі ігрові вправи, головною метою яких було стимулювання загальної креативності та підвищення мовленнєвої й художньої активності учнів.

Особливе значення мали вправи на вигадкування казкових історій: учням пропонувалося скласти власну розповідь, знайти оригінальне продовження відомої казки або створити новий сюжет за запропонованою ілюстрацією. Ці завдання формували навички самостійного мислення, розвивали уяву та мовленнєву активність.

Для посилення ігрової динаміки учням надавалися ролі казкових персонажів, які спочатку не були пов'язані між собою єдиним сюжетом (наприклад, Айболит і солдат, принцеса і міліціонер). Дітям пропонувалося вигадати оригінальний перебіг подій і розіграти власний сюжет, використовуючи запропонованих героїв. Це могли бути як короткі імітаційні діалоги (наприклад, телефонна розмова), так і розгорнуті ігри-драматизації, що нерідко переростали у невелику творчу виставу з імпровізованими декораціями та жестами.

Решта учнів виконували роль глядачів і водночас критиків, уважно спостерігаючи за грою та оцінюючи оригінальність, логічність і виразність виконання. Після обговорення відбувалася ротація ролей, що давало можливість кожному спробувати себе як у ролі виконавця, так і в ролі спостерігача.

Практичні спостереження засвідчили, що такий прийом помітно поживляє мовленнєву активність дітей, розширює їхні комунікативні можливості та стимулює загальну ігрову взаємодію. Крім того, він сприяє розвитку креативності, адже учні вчаться швидко імпровізувати, домовлятися, поєднувати неpojєднані образи та створювати цілісний художній сюжет у груповій роботі.

На третьому етапі – контрольному експерименті – було здійснено підсумковий аналіз ефективності проведеної роботи, спрямованої на розвиток творчих здібностей школярів засобами гри. Для наочності та систематизації отриманих даних результати дослідження були представлені у зведеній таблиці 2.4, яка відображає рівень розвитку творчих здібностей учнів контрольної та експериментальної груп.

Таблиця 2.4 – Рівень розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами гри (за підсумками контрольного експерименту)

Класи, загальна кількість	Показники елементів творчості					
	М 1		М 2		М 3	
	Низький	Високий	Низький	Високий	Низький	Високий
2-А клас (контрольна група)	4	9	8	6	6	7
2-Б клас (експериментальна група)	3	12	2	13	2	13

Відповідно до вищенаведених даних, в результаті проведеного дослідження було зафіксовано суттєві зміни у розвитку творчих здібностей молодших школярів. Зокрема, в експериментальній групі значно зросла кількість дітей, які продемонстрували високі показники творчої активності: у процентному відношенні це становило близько 52% приросту порівняно з даними констатувального експерименту. Такий результат свідчить про дієвість використання ігрових технологій у навчальному процесі початкової школи.

Отримані дані частково підтвердили нашу робочу гіпотезу: розвиток творчих здібностей у молодших школярів засобами гри стає значно ефективнішим за умови систематичного та цілеспрямованого впровадження ігрових методів у навчальну й позаурочну діяльність.

На основі проведених досліджень щодо поетапного розвитку творчих здібностей у молодших школярів, вона охоплює два основні цикли:

- підготовчий етап (1–2 класи): цей цикл має адаптаційно-ігровий характер і передбачає мотивацію учнів до літературної та художньої творчості. Головна увага приділяється розвитку уяви, художнього сприйняття, образного мислення, мовлення, а також формуванню комунікативних і емоційно-чуттєвих навичок. У 1 класі акцент робиться на мотивації до творчої діяльності, тоді як у 2 класі зростає частка завдань, спрямованих на формування асоціативних зв'язків, а також розвиток логічного та образного мислення.

- основний етап (3–4 класи): цей цикл має діяльнісно-ігровий характер і передбачає активне залучення школярів до створення власних творчих робіт. У 3 класі учні знайомляться з техніками літературної творчості, вчать застосовувати стратегії креативного мислення, складають невеликі усні та письмові твори. У 4 класі значно зростає роль самостійних і колективних письмових завдань, що сприяє розвитку умінь редагувати, удосконалювати власні тексти, створювати оповідання, діалоги, вірші.

Завдання мають ігровий характер і виконуються у різних форматах: у парах, малих групах, індивідуально чи у співпраці з учителем. Це дозволяє варіювати підходи, формувати гнучкість мислення, розвивати навички взаємодії та співпраці.

За результатами спостережень за навчальним процесом у контрольних та експериментальних класах, а також на основі анкетування та бесід із учителями було встановлено, що експериментальне навчання сприяло:

- підвищенню загальної творчої активності учнів;
- появі позитивних змін у ставленні дітей до творчої діяльності;

- розвитку уяви та нестандартного мислення;
- зростанню здатності висловлювати власні думки;
- зниженню мовних бар'єрів під час спілкування;
- активному збагаченню словникового запасу та художньо-образної мови.

Особливо важливим є той факт, що найбільш відчутні позитивні зміни були зафіксовані у дітей із низьким і середнім рівнем навчальних досягнень, для яких ігрова діяльність стала ефективним інструментом подолання труднощів у спілкуванні й творчому самовираженні.

Отримані результати яскраво підтвердили ефективність запропонованої системи творчих завдань та довели, що дана система має значний потенціал для подальшого розвитку літературно-творчої компетентності учнів початкової школи. Таким чином, гра та ігрові методи навчання виступають не лише допоміжним засобом, але й ключовим інструментом формування творчої особистості дитини у молодшому шкільному віці.

Не менш важливим напрямом подальших досліджень є аналіз мотиваційних чинників, що впливають на готовність учнів до літературно-творчої діяльності. Вивчення цих аспектів повинно здійснюватися з урахуванням принципів індивідуалізації та диференціації, адже рівень креативності, пізнавальної активності та мовленнєвої підготовленості учнів початкових класів може суттєво відрізнятися. Відповідно, роль учителя полягає у створенні умов, які б одночасно стимулювали сильніших учнів і підтримували тих, хто має труднощі.

Окремої уваги заслуговує проблема підготовки вчителів початкової школи до розвитку творчої компетентності учнів. Йдеться не лише про методичні вміння, а й про готовність учителя самому мислити творчо, бути гнучким у доборі завдань, уміти інтегрувати різні види мистецтва, гри та технологій у навчальний процес. Розвиток творчості дітей залежить від того, наскільки вчитель здатний організувати навчально-ігровий простір, у якому дитина почуватиметься вільною, захищеною і зацікавленою.

Розвивати творчу компетентність означає не лише навчати писати твори чи створювати малюнки, а й виховувати інтерес до знань і формувати навички самостійного навчання. Досвід показує, що молодші школярі охоче й ефективно навчаються тоді, коли відчують навіть невеликі успіхи. Це створює ситуацію позитивного підкріплення, стимулює впевненість у власних силах та підтримує бажання долати нові труднощі.

У своїй щоденній педагогічній практиці вчитель може визначати для себе кілька ключових цілей:

- запалити іскру допитливості в свідомості дітей;
- розвивати знання учнів про природу, суспільне життя, працю та культуру;
- формувати різні види пам'яті (зорову, слухову, моторну);
- розвивати уяву та фантазію як основу творчої діяльності;
- тренувати увагу й спостережливість;
- удосконалювати мовленнєві та комунікативні навички;
- стимулювати інтерес до навчання через цікаві та пізнавальні завдання;
- розвивати творче й критичне мислення;
- формувати навички роботи з дитячою та навчальною літературою;
- виховувати національну ідентичність та духовність.

Отже, важливе завдання вчителя в початковій школі полягає в тому, щоб сформувати у дітей навички до самоосвіти, прищепити їм стійкий інтерес до знань та сформувати потребу у постійному збагаченні власного досвіду. Саме це стане фундаментом для подальшого успіху в середній школі.

Водночас ігрова діяльність, як провідний вид активності дитини молодшого шкільного віку, виступає першим середовищем самовираження та самоствердження. Через гру дитина не тільки відображає реальність, а й моделює її, створюючи власні комбінації, сюжети та символи. Як зазначають педагоги, «дитяча гра – це творче переосмислення вражень, комбінування їх і конструювання з них дійсності, що відповідає власним потребам та інтересам дитини».

Тому використання розвивальних ігор у навчальному процесі слід розглядати не як допоміжний засіб, а як невід'ємну складову освітнього середовища, що сприяє становленню гармонійної та творчої особистості. У подальших розділах кваліфікаційної роботи приклади ігрових завдань будуть представлені як конкретні методичні інструменти, що забезпечують інтеграцію навчання та розвитку.

Основна мета мовленнєвих ігор полягає у тому, щоб навчити дитину уважно слухати слово, розпізнавати, з яких саме звуків воно складається, і визначати правильну послідовність цих звуків. Завдяки цьому гра не лише вдосконалює фонематичний слух, але й стимулює розвиток уяви, тренує мислення, вчить виконувати елементи аналізу та синтезу. Наприклад, гра «Висновок»: «Оленка старша за Марійку, а Марійка старша за Миколу. Хто найстарший? Хто наймолодший?» допомагає дітям практикувати логічні міркування та сформулювати висновки на основі запропонованої інформації та фактів.

Використання інтерактивних методів, таких як «займи позицію», «підштовхни», «мікрофон», «акваріум» чи «карусель», надає можливість максимально розкрити інтелектуальний і творчий потенціал учнів. Ці підходи стимулюють швидку активізацію пошуково-пізнавальної діяльності та допомагають кожній дитині відчувати свою значущість у колективі. Одночасно із цим варто залучати елементи технології розвитку критичного мислення, оскільки саме вони дозволяють учням адаптуватися до нових форм діяльності, аналізувати власні вчинки та висловлювання, а також формувати власну думку.

На початковому етапі шкільного життя діти проходять процес адаптації до нового середовища та способів взаємодії. Цей процес відбувається, перш за все, у формі комунікативної діяльності, і саме тому мовленнєві ігри виступають ефективним засобом інтеграції. Наприклад, у грі «Авторське крісло» учень сідає перед класом і розповідає цікаві історії про друзів, рідних чи події зі свого життя. Такі вправи формують впевненість у власних силах, розвивають навички публічного мовлення та допомагають дитині навчитися структурувати свої думки.

Не менш корисною є гра «Опиши (намалюй) навпаки». У ній учитель демонструє малюнок, а діти повинні описати його, використовуючи протилежні характеристики (великий – маленький, світлий – темний, веселий – сумний тощо). Ця вправа тренує креативність і водночас розвиває словниковий запас учнів.

Щоб стимулювати глибше мислення, застосовується метод «мозкового штурму». Він дозволяє дітям вільно висловлювати власні ідеї, не боячись помилитися, аргументувати їх та шукати найбільш вдале рішення. Наприклад, під час розгляду теми з математики («магічні трикутники», «площа», «вимірювання») діти пропонують власні варіанти підходів і пояснень. Це створює сприятливий ґрунт для розвитку креативності, критичного мислення та уміння робити узагальнення.

Особливе значення має вміння «думати про іншого». Адже багато технічних винаходів людини мають паралелі в природі: літаки нагадують птахів, вертольоти – комах, а підводні човни – риб. Це вчить дітей спостережливості та здатності переносити природні моделі у власні творчі ідеї.

Оскільки розумовий розвиток тісно пов'язаний із продуктивною діяльністю, на уроках важливо пропонувати учням різні види творчої активності:

- художню (малювання, ліплення, аплікація, дизайн);
- музичну (ігри з музикою, співи, ритмічні вправи, танці);
- художньо-мовленнєву (читання казок, складання віршів, створення власних історій);
- театральну (інсценізація казок, драматизація).

Саме ці форми діяльності забезпечують цілісний розвиток дитини, поєднуючи навчальну, творчу і комунікативну сфери.

Одним із видів діяльності, який я активно використовую під час навчання першокласників, є участь у продуктивних видах діяльності. Вона дозволяє дітям не лише засвоювати нові знання, а й застосовувати їх на практиці, проявляючи власну фантазію та індивідуальність. Так, у класі було проведено конкурс віршів під

назвою «Моя країна – Україна», ряд конкурсів малюнків – «Новорічні серпантини», «Бути здоровим – це модно», «Зима – чарівниця». Такі заходи стали для дітей не лише майданчиком для вільного самовираження, а й засобом формування ціннісного ставлення до рідної країни, до природи, до здорового способу життя.

Учні також проявили креативність під час проєкту «Рослини, які мене лікують». Діти досліджували властивості лікарських рослин, збирали інформацію та створювали власний альбом, який відрізнявся оригінальним оформленням. Важливим було те, що вони самостійно обирали теми, які їх цікавили, добирали матеріали й упорядковували їх у груповій роботі. Це сприяло розвитку навичок дослідницької діяльності, вмінню працювати в колективі та виховувало відповідальність за кінцевий результат.

Особливої уваги заслуговує практика підготовки інформаційних бюлетенів, які створюються до державних свят. Наприклад, до Нового року випускався новорічний бюлетень, а до зимових канікул учні готували рубрику «Нотатки». Такі завдання навчають дітей відчувати ритм суспільного життя, усвідомлювати важливість культурних і державних подій, а також формують у них почуття причетності до спільної справи.

У рамках навчання грамоти ми активно практикуємо творчі письмові роботи. Навіть працюючи з простими реченнями, дітям пропонується їх продовжити, змінити закінчення або візуалізувати сюжет малюнком. Ця форма діяльності допомагає не лише закріпити навички читання й письма, а й стимулює уяву та художнє мислення.

Неможливо розвивати творчу особистість без виховання почуття прекрасного. Краса виступає джерелом духовності, натхнення і творчості. Вона формує естетичний смак, вчить відчувати гармонію й передавати її у власних роботах. Якщо дитина з ранніх років привчається бачити й цінувати красу в природі, у мистецтві, у щоденних речах, то це залишає глибокий слід у її пам'яті й

суттєво впливає на становлення особистості. Саме дитячі враження стають фундаментом, на якому будується майбутня духовна культура людини.

Таким чином, систематичне залучення учнів до творчих завдань, створення ситуацій успіху, де кожна дитина може відчувати свою цінність, сприяє вихованню творчої особистості. У процесі такої роботи діти отримують можливість не лише здобувати знання, а й застосовувати їх для створення нового продукту – вірша, малюнка, казки, статті чи навіть колективного проєкту.

Водночас розвиток креативності та творчого мислення неможливий без застосування сучасних освітніх технологій. Інформаційно-комунікаційні технології відкривають нові горизонти для навчання, адже дозволяють учням працювати з цифровими джерелами, створювати мультимедійні презентації, шукати інформацію в мережі, обробляти її та представляти результати досліджень у сучасних форматах. Таким чином, креативність поєднується з інформаційною культурою, яка є невід'ємною частиною сучасної освіти.

Стрімка комп'ютеризація навчальних закладів забезпечує учням легкий доступ до інформаційних ресурсів, розширюють коло пізнавальних інтересів і формують у них розуміння важливості інформаційних процесів у природі, суспільстві та техніці. Це дозволяє переосмислити роль інформатики як науки та розглядати її не лише як інструмент для здобуття комп'ютерної грамотності, а й як засіб формування сучасного наукового світогляду.

У перспективі завдання школи полягає не лише у навчанні користуватися технікою чи програмами, а й у тому, щоб сформувати інформаційну культуру учнів – уміння критично оцінювати інформацію, відрізнити достовірні джерела від сумнівних, ефективно використовувати дані для вирішення практичних завдань і творчої діяльності. Таким чином, поєднання традиційних творчих методів з інформаційними технологіями створює оптимальне середовище для гармонійного розвитку школяра – як особистості, так і майбутнього громадянина інформаційного суспільства.

Висновки до другого розділу

Важливо з перших днів навчання у школі виявляти здібності, нахили та інтереси дітей, надавати їм підтримку у самовираженні. Саме через ігрову діяльність дитина отримує змогу пробувати себе у різних ролях, проявляти фантазію, навчатися взаємодіяти з іншими. Тому організація ігор у групах продовженого дня для першокласників має особливу педагогічну цінність.

Ігри виступають універсальним засобом розвитку, адже поєднують у собі як елементи пізнання, так і дослідницький зміст. Особливо це важливо для дітей шестирічного віку, які через гру відкривають для себе закономірності навколишнього світу. У процесі гри вони природно засвоюють правила спілкування, соціальні норми, моделі поведінки, що надалі стають основою їхньої соціалізації.

Важливо також зазначити, що гра не має чітких меж із іншими видами дитячої діяльності. Вона органічно інтегрується з комунікативною, інтелектуальною, трудовою, художньою, спортивною активністю. Зі зростанням дитини змінюється і характер гри, від простих сюжетних завдань до складніших форм інтелектуальних і творчих вправ. Тому педагог має приділяти увагу трансформації гри, поступово спрямовуючи її на розвиток індивідуальних здібностей учнів.

Аналізуючи теоретичні засади та практичний досвід організації ігрової діяльності, можна стверджувати, що вона є ключовим чинником у формуванні творчої особистості молодшого школяра. Зокрема, дослідження педагогічного управління грою в умовах груп продовженого дня показало наявність об'єктивних передумов для її ефективного використання у процесі соціалізації та розвитку дітей. Це підтверджує необхідність подальшої розробки класифікацій ігор та впровадження диференційованих методів їх педагогічного супроводу, особливо для дітей шестирічного віку.

У ході дослідження було визначено низку психолого-педагогічних умов, що забезпечують розвиток творчих здібностей школярів:

- створення розвивальних осередків із урахуванням вікових особливостей дітей;
- організація системної методичної роботи з учителями;
- залучення батьків до спільної діяльності;
- налагодження партнерської взаємодії школи і сім'ї;
- комплексне розв'язання завдань з розвитку творчих здібностей у навчанні та повсякденному житті;
- забезпечення різноманітних видів діяльності, у яких дитина може реалізувати свої нахили;
- відтворення дітьми набутих знань і вмінь у спільних із батьками творчих формах;
- стимулювання педагогами творчої ініціативи та активності учнів у навчально-виховному процесі.

Отже, узагальнюючи результати другого розділу, можна зробити висновок, що гра є не лише провідною діяльністю дітей молодшого шкільного віку, а й дієвим засобом розвитку їхніх творчих здібностей. Вона формує базові уміння, які стають фундаментом для подальшого особистісного і навчального зростання, забезпечуючи гармонійне поєднання пізнавального, емоційного та соціального розвитку.

Ігри, які застосовуються у навчально-виховному процесі, повинні відповідати певним психолого-педагогічним умовам, що забезпечують їх ефективність. Насамперед вони мають мати пізнавальну цінність, допомагати дітям відкривати нове, тренувати пам'ять, увагу та мислення. Важливим є й те, що гра активізує особисту позицію вихованця, стимулює його до самостійних рішень та відповідальності за власні дії.

Крім того, ігри сприяють розвитку як особистого, так і майбутнього професійного життя дитини, формуючи в ній здатність до планування, аналізу, пошуку нестандартних рішень. Значущим чинником є й те, що гра згуртовує колектив: у процесі спільної діяльності діти вчаться підтримувати одне одного, домовлятися, співпрацювати тощо. Це формує основи командної роботи та міжособистісної взаємодії, що стане важливим у подальшому житті.

Ігрова діяльність повинна створювати умови для індивідуальної та колективної творчості. Завдяки цьому кожна дитина отримує можливість проявити власні здібності, реалізувати свої ідеї, а також долучитися до спільної роботи, де результат залежить від внеску всіх учасників. Саме тому ключовою вимогою є максимальне залучення більшості учнів до гри – лише так вона набуває справжнього виховного та розвивального значення.

Таким чином, гра постає своєрідним «експериментальним майданчиком», на якому дитина відчуває себе вільною від обмежень, стереотипів чи шаблонів мислення. У цьому просторі вона може сміливо експериментувати, пропонувати нові ідеї та випробовувати власні сили. Гра стає «місцем думки», «місцем сили», «місцем енергії», яке забезпечує не лише розвиток інтелектуальних умінь, а й формування духовної та емоційної сфери дитини.

У процесі дослідження творчого розвитку дитячої особистості засобами ігрової діяльності було встановлено: якщо вчинок є результатом власних зусиль дитини, вона виступає як справжній творець, а її розумова діяльність набуває ознак творчості. Це підтверджує, що розвиток творчих здібностей можливий лише за умов активної діяльності, де дитина не пасивно засвоює знання, а сама створює їх.

Проведене дослідження показало, що без спеціального педагогічного стимулювання розвиток творчих здібностей у початкових класах відбувається повільно, нерівномірно або з труднощами. Саме тому використання ігор як провідного засобу формування творчості в молодших школярів є не лише бажаним, а й необхідним. Завдяки ігровій діяльності дитина навчається мислити вільно,

відчуває підтримку колективу й отримує можливість для самовираження, що стає запорукою її гармонійного особистісного розвитку.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу ґрунтовно розглянути проблему розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами ігрової діяльності. Усі етапи роботи – від констатувального до формувального й контрольного експериментів – показали, що ігрова діяльність примножує внутрішній потенціал дитини, забезпечуючи умови для гармонійного поєднання навчання, виховання і розвитку.

1. Теоретичний аналіз сучасних наукових джерел і педагогічних підходів підтвердив, що гра є провідною діяльністю молодшого школяра, яка органічно поєднує пізнавальний, соціальний, емоційний та творчий компоненти. Вона сприяє формуванню критичного та образного мислення, навичок комунікації, вмінню працювати в колективі та відповідально ставитися до власних рішень. Через гру дитина швидко засвоює норми і правила життя в суспільстві, розширює уявлення про світ, вчиться діяти в різних ролях, набуває досвіду творчої діяльності.

2. Результати констатувального експерименту показали, що без спеціально організованого педагогічного впливу розвиток творчих здібностей у дітей відбувається повільно та нерівномірно. Значна частина учнів залишалася на середньому чи низькому рівні розвитку фантазії та уяви. Це свідчить про необхідність створення цілеспрямованої системи роботи, що включає ігрові методи, творчі вправи, спеціально дібрані завдання, а також підтримку з боку вчителів і батьків.

3. Результати контрольного експерименту засвідчили значне зростання кількості дітей із високим рівнем розвитку творчих здібностей у експериментальних групах. Спостерігалось суттєве підвищення показників оригінальності мислення, швидкості породження ідей, емоційної виразності та глибини образів у дитячих розповідях, казках і малюнках. У процентному співвідношенні рівень високих показників зріс більш ніж удвічі. Це підтвердило

тезу, що систематичне використання ігрових методів у навчально-виховному процесі позитивно впливає на розвиток дитячої креативності.

4. Практичні результати дослідження дозволили визначити ключові психолого-педагогічні умови, що забезпечують ефективність розвитку творчих здібностей. Серед них:

- створення розвивального середовища, яке стимулює дитячу фантазію;
- системна методична підготовка вчителів, їхнє вміння організовувати ігрову діяльність і використовувати сучасні технології;
- активна співпраця школи й родини;
- варіативність ігор, які враховують індивідуальні особливості дітей;
- використання мотиваційних прийомів, що сприяють формуванню інтересу й внутрішньої потреби в творчості.

5. Дослідження показало, що ігрова діяльність є своєрідним головним для дитини, де вона почувається вільною від стереотипів, може пробувати нові ролі, експериментувати з образами, знаходити оригінальні рішення. Гра поєднує у собі розвагу й навчання, забезпечує дитині можливість не лише засвоювати знання, а й творити власний досвід. Саме тому гра має стати невід’ємною складовою сучасного навчально-виховного процесу, особливо у початковій школі.

Отже, отримані результати мають не лише наукове, а й практичне значення. Вони можуть бути використані у роботі вчителів початкових класів, вихователів груп продовженого дня, психологів, батьків. Систематичне застосування ігрових завдань і вправ здатне підвищити не лише рівень креативності учнів, а й мотивацію до навчання, комунікативні навички, уміння співпрацювати та самостійно приймати рішення.

Отже, гра – це не лише форма дозвілля чи розваги, а універсальний педагогічний інструмент, який відкриває перед дитиною можливість творити, експериментувати, самостійно пізнавати світ і водночас готує її до життя у сучасному суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова О.Є. Теоретичні і методичні засади навчання педагогічно обдарованих студентів (монографія). / Олена Антонова. – Житомир. Вид-во МДУ, 2007.–472с.
2. Антонюк А. Теоретичні засади впровадження ідей stream-освіти в освітню роботу з дітьми шестирічного віку : збірник наукових праць / за заг. ред. Л. В. Зданевич, Л. С. Пісоцької, Н. М. Миськової, Л. О. Онофрійчук. Хмельницький : ХГПА, 2021. 332 с.
3. Будій Н.Д. Розвиток творчих здібностей молодших школярів у роботі над текстом на уроках української мови / :Автореферат дис.канд.пед.наук: 13.00.02 / Н.Д.Будій. – Тернопіль,2011. – 225с.
4. Биков В. Ю., Литвинова С. Г., Мельник О. М. Ефективність навчання з використанням електронних освітніх ігрових ресурсів у початковій школі. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 62, Вип. 6. С. 34-46.
5. Борисова О. О. Формування творчих здібностей молодших школярів. К. 2004. 120 с.
6. Бутрім В. Сюжетно-рольові ігри на уроках навчання грамоти. *Початкова освіта*. 2001. № 37. С. 10-11.
7. Валлон А. Психічний розвиток дитини. Київ : Просвіта, 2007. 224 с.
8. Варзацька Л.О. Гра як засіб пізнання. *Початкова школа*. 2008. № 12. С. 34-35.
9. Вікова психологія / за ред. Г. С. Костюка. Київ, 2006. 272 с.
10. Волинець О.В. Ігри та ігрові тренінги в початковій школі. Вихователю ГПД. Усе для роботи. 2013. №7 (19). –С. 2-8
11. Вакарчук Н. Ігри-подорожі в початковій школі / Н.Вакарчук // Початкова школа. – 2002. - №3. - С.53-56.

12. Грушко О.В. Розвиток творчих здібностей молодших школярів у процесі мовленнєвої діяльності: Автореф.дис...канд.пед.наук:13.00.09./ Інститут педагогіки АПН України. – Київ. 2005.–20с.
13. Гуманізація процесу навчання в школі: навчальний посібник / За ред. С. П. Бондаря. – 2-ге вид., доповн. – К.: Стислос, 2001. – 256с.
14. Державна національна програма «освіта» (Україна ХХІ століття). Київ: 2007. –351с.
15. Дидактика сучасної школи : посібник для вчителів під ред. В. А. Онищука. Київ, 2007. 351 с.
16. Дідух М. В. Ігрові прийоми навчання читати. *Початкова школа*. 2011. № 1. С. 10-13.
17. Жданов Д. Дидактичні можливості інтелектуальних ігор. *Завуч*. 2007. № 7 (301). С. 1–14.
18. Журавльова Т. Г. Обдаровані діти: індивідуально-психологічні особливості та проблеми навчання. *Управління школою*. 2002. №7. С. 15-18.
19. Зінченко Н. Емоційне стимулювання навчально-пізнавальних потреб школяра. *Початкова школа*. 2009. № 10. С. 15-18.
20. Зязюн І.А. Неперервна освіта як основа соціального поступу. Неперервна професійна освіта: теорія і практика / за ред. І.А. Зязюна та Н.Г. Ничкало: У 2-х ч. Київ, 2001. Ч. 1. 392 с.
21. Карпенко Н. А. Обдарованість як фактор успішної адаптації особистості. Психологічні проблеми адаптації особистості до змінюваних умов життєдіяльності: Тези доповідей всеукраїнської науково-практичної конференції, Дніпропетровськ, 13-14 листопада 2008 р. Дніпропетровськ : ДНУ, 2008. С. 78-80
22. Ковальчук Т.М. Заняття за інтересами: розвиток творчих здібностей учнів: практичний посібник для вчителів початкових класів, К.: 2011. – 98с.
23. Компанець Н. Дидактичні ігрові ситуації для адаптації дитини до школи і розвитку мислительних процесів. *Початкова школа*. 2010. № 11. С. 16.

24. Кононко О. Шкільна адаптація та психологічний вік. *Початкова школа*. 2002. № 1. С. 10.
25. Концепція сучасного українського виховання. *Освіта*. 1995. № 50. С. 2- 4.
26. Косенко Ю.М. Сутність дидактичної гри як методу навчання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2011. С. 184–191.
27. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистостей. Київ, 2012.– 475 с.
28. Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі: монографія. Київський міський педагогічний ун-т ім. Б. Д. Грінченка. Київ : КМПУ, 2003. 272 с.
29. Крутій К.Л. Освітній простір навчального закладу: монографія у 2ч. Ч.1. Концепції проектування, технології. Запоріжжя: ЛПІС, ЛТД, 2009. -320с.
30. Марко М. Особливості та послідовність розробки ігрових технологій навчання учнів початкових класів. *Молодь і ринок*. 2017. № 8. С. 173-178.
31. Марко М.М. Педагогічні можливості навчально-ігрових технологій в освітньому процесі початкової школи. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія : Педагогіка та психологія*. 2017. Вип. 2. С. 144-147.
32. Мельник О.В. Розвиток творчих здібностей молодших школярів в умовах вивчення природничих наук: монографія. Львів: ЛООГ, 2017. –232с.
33. Москалевський З.О. Система роботи з обдарованими дітьми // *Директор школи*. – 2012. – №9. – С.29-50.
34. Моляко В.О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема // *Обдарована дитина*. – 2005. 4. – С.2-9.
35. Національна доктрина розвитку освіти: Затверджена Указом Президента України від 25.06.2013 № 344/2013.
36. Онищенко Т. Дитяча гра в історії розвитку дитини в Україні / Т.Онищенко // *Шлях освіти*. – 2000. – №2. – С.53-55.

37. Онацький В. М. Всі діти обдаровані. *Обдарована дитина*. 2001. № 6. С. 34-41.
38. Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти. Навчально-методичний посібник / за ред. Г. С. Тарасенко. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. 320 с.
39. Осадченко І.І. Стимулювання творчої активності молодших школярів засобами поетичного слова: Автореф.дис...канд.пед.наук: 13.00.09 / Волинський державний університет імені Л.Українки. – Луцьк, 2005. – 19с.
40. Осадько О. Ю. Формування у дитини емоційно позитивного ставлення до шкільного навчання (Матеріали для роботи з батьками). *Початкова школа*. 2009. № 8. С. 7-10.
41. Паламарчук В. Ф. Як виростити інтелектуала. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. 152 с.
42. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посібник / за ред. О.І. Пометун. Київ : Видавництво А.С.К., 2003. 192 с.
43. Про загальну середню освіту: Закон України від 13.05.1999 № 651-XIV (із змінами і доп. №76-VIII від 28.12.2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/651-14>
44. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
45. Рудакова Т.І. Дидактична гра – дієвий засіб активізації творчої діяльності учнів / Т.Рудакова // Початкова школа. – 2005. –№16. –С.7-13.
46. Рибальченко В. В., Юрін О. М. Організація роботи з обдарованими і здібними учнями: проблеми і шляхи розв'язання. *Управління школою*. 2002. № 7. С. 19-26.
47. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів / О.Я.Савченко. – К.: Генеза, 1999. – 368с.

48. Сидоренко І. В. Психологічні аспекти роботи з обдарованими дітьми в освітньому закладі : Метод. розробка. Суми : Різоцентр, 2005. 64 с.
49. Сисоєва С. Основи педагогічної творчості : підручник. Київ : Міленіум, 2006. 344 с.
50. Степанова С. А., Михальченко Н. В., Вдовиченко Р. П., Шапочка К. А., Михальченко І. В. Розвиток творчих здібностей особистості у ігровій діяльності. *Warszawa, Polska. Colloquium-Journal*. №28 (115), 2021. С. 29-33.
51. Суровицька М. Вплив гри на розвиток особистості молодших школярів. *Молодь і ринок*. 2014. № 2. С. 170-174.
52. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю / В.О.Сухомлинський. – К.: Рад.школа, 1989. – 310с.
53. Устиненко В. І. Місце і роль ігрового феномену у культурі. *Філософські науки*. 2013. №2. С. 69-77.
54. Фіцула М. М. Педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Київ :Видавничий центр «Академія», 2002.528 с.
55. Чоноус В. Творчі здібності особистості: визначення, сутність, структура. *Проблеми підготовки сучасного вчителя* № 5. (Ч.1). 2012. – С.83.
56. Шевчук М. О. Дидактична гра як засіб пізнання і розвитку творчості учнів: матеріали консуьпункту для учителів початкових класів. Нетішин, 2014. 91 с.
57. Шкільна І. А. Педагогічні умови активізації ігрової діяльності дітей. Київ, 2019. 246 с.
58. Шуба Л.В. Рухливі ігри, як розвиток рухових якостей у школярів початкової школи. *Наука і освіта*. 2014. № 8. С. 212-216.
59. Шумейко Т. Ігрові технології навчання на уроках української мови в першому класі. *Імідж сучасного педагога*. 2014. № 1. С. 58-59.

60. Щербань П. Застосування ігрових технологій в освіті: історія і перспективи. *Витоки педагогічної майстерності. Сер.: Педагогічні науки*. 2014. Вип. 13. С. 286.
61. Юркевич В. С. Розвиток початкових рівнів пізнавальної потреби у школяра. *Питання психології*. 2003. №2. С. 80-81.
62. Ягоднікова В. В. Інтерактивні вправи та ігри. Інтерактивні форми і методи навчання. Харків : Основа, 2011. 56 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Рівні розвитку творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку

Високий рівень розвитку творчих здібностей учнів початкових класів характеризується здатністю до самоаналізу власної творчої діяльності, вміють створювати нові образи, визначають переваги нових образів. Молодші школярі спроможні емоційно реагувати на творчу діяльність, на власну участь у творчій діяльності, у виховних заходах; контролюють власні емоційні стани, настрої. Школярі мають сформоване позитивне ставлення до творчої діяльності та відзначаються ініціативною поведінкою у творчих заходах.

Середній рівень розвитку творчих здібностей характеризується добрим орієнтуванням у змісті найвідоміших й найпоширеніших у суспільстві творчих заходів, вибірково здатні пояснити їх зміст; мають деяку неузгодженість у проявах творчих здібностей в діяльності. Ситуативно регулюють власну поведінку в ситуації вибору творчої діяльності. Досліджувані здатні взяти на себе індивідуальну відповідальність за свої вчинки. Учні початкових класів спроможні емоційно реагувати на творчу діяльність, на власну участь у творчій діяльності, у виховних заходах; але не завжди здатні контролювати власні емоційні стани, настрої у процесі виконання творчої діяльності.

Низький рівень розвитку творчих здібностей учнів початкових класів характеризується формальним запозиченням школярами у проявах творчої діяльності. Творчі здібності проявляються епізодично, залежно від ситуації. Діти слабо рефлексують на оцінку дорослими власної творчої діяльності, мають невеликий спектр творчих здібностей, мають складності з узагальненням власного емоційного досвіду у творчій діяльності. У більшості досліджуваних відсутня регуляція творчої діяльності.

ДОДАТОК Б

Анкетне опитування «Виявлення творчих здібностей учнів»

Анкетне опитування дозволяє вивчити ставлення учнів початкових класів до тих чи інших видів діяльності, а також деякі особистісні риси. Бесіда з дитиною у неофіційній, доброзичливій атмосфері допоможе налагодити стосунки з досліджуваним, що полегшить подальшу роботу. Запитання до учнів:

1. Чи подобається виконувати завдання, де треба щось вирішувати, думати?
2. Чи подобається слухати, коли тобі читають казки, оповідання?
3. Чи подобається тобі співати?
4. Чи подобається тобі займатися фізкультурою?
5. Чи подобається тобі гратися з іншими дітьми?
6. Чи подобається тобі гратися з технічними конструкторами?
7. Чи подобається тобі самому малювати?
8. Чи подобається тобі гратися в спортивні, рухливі ігри?
9. Чи подобається тобі керувати іграми дітей?
10. Чи подобається тобі спостерігати за рослинами в лісі, на полі, в садку, на вулиці?
11. Чи подобаються тобі ігри з відгадуванням слів, назв тварин, іграшок?
12. Чи подобається тобі придумувати казки, історії?
13. Чи подобається дотримуватися режиму дня, робити зранку гімнастику, чистити зуби, лягати відпочивати вдень?
14. Чи подобається розмовляти з новими незнайомими людьми?
15. Чи подобається доглядати за рибками в акваріумі, пташками, домашніми тваринками?
16. Чи подобається прибирати за собою книжки, іграшки?
17. Чи подобається тобі конструювати, малювати проекти літаків, машин?
18. Чи подобається тобі ходити до історичних музеїв, читати історичні книжки?
19. Чи подобається тобі доглядати за кімнатними рослинами?
20. Чи подобається тобі допомагати дорослим прибирати в квартирі?
21. Чи подобається тобі рахувати, складати, віднімати, займатися математикою?
22. Чи подобається тобі дізнаватися про події, які відбуваються в суспільстві?
23. Чи подобається тобі брати участь у постановці казок, у виставах?
24. Чи подобається тобі займатися фізкультурою?

25. Чи подобається тобі допомагати іншим людям?

26. Чи подобається тобі працювати на городі, грядці, клумбі, вирощувати рослини?

Обробка результатів. Запитання відбивають умовний поділ схильностей учнів на сім сфер:

- математика і техніка;
- гуманітарні дисципліни;
- художня діяльність;
- фізкультура і спорт;
- комунікативні інтереси;
- природа;
- домашні обов'язки, самообслуговування.

Ця методика може використовуватися як схема для подальшого спостереження за дитиною.

Інтерпретація результатів. Треба порахувати кількість плюсів і мінусів по вертикалі. Домінування фіксується там, де більше плюсів. При підбитті підсумків і особливо – формулюванні висновків, слід пам'ятати про об'єктивність досліджуваних. Реєстраційний бланк анкетного опитувальника

ДОДАТОК В**Тест «Творчість» (автори: О. Кульчицька, Л. Чорна)**

Дана програма психологічного обстеження учнів передбачає визначення рівня розвитку творчих здібностей, переважання словесної або практичної їх спрямованості.

У оцінюванні рівня розвитку творчості авторки використовували модифіковані методики Дж.Гілфорда і П.Торренса.

До методик, що вимірюють рівень практичної творчості, належать: «Білі кружальця» (дитина, розглядаючи два білих кола на кольоровому фоні, має назвати варіанти їх значення).

Оцінка творчого тесту проводиться за такими параметрами: оригінальність (нестандартність виконання), швидкість (кількість створених дитиною образів або слів), гнучкість (здатність знаходити різноманітні ідеї).

ДОДАТОК Г**Анкетне опитування «Виявлення творчих здібностей дитини»**

Анкетне опитування дозволяє вивчити ставлення учнів до тих чи інших видів творчої діяльності, а також деякі особистісні риси. Відповіді анкети базуються на спостереженнях педагогів, асистентів учителя, батьків.

Запитання для педагогів та батьків

1. Дитині подобається виконувати завдання, де треба щось вирішувати, думати?
2. Дитині подобається слухати, коли тобі читають казки, оповідання?
3. Дитині подобається співати?
4. Дитині подобається займатися фізкультурою?
5. Дитині подобається гратися з іншими дітьми?
6. Дитині подобається слухати, коли тобі читають оповідання про природу?
7. Дитині подобається робити щось на кухні?
8. Дитині подобається гратися з технічними конструкторами?
9. Дитині подобається вивчати мову, дізнаватися і використовувати нові незнайомі слова?
10. Дитині подобається самому малювати?
11. Дитині подобається гратися в спортивні, рухливі ігри?
12. Дитині подобається керувати іграми учнів?
13. Дитині подобається спостерігати за рослинами в лісі, на полі, в садку, на вулиці?
14. Дитині подобається ходити в крамницю?
15. Дитині подобається, коли тобі читають книжки про техніку, машини, космічні кораблі?

16. Дитині подобаються ігри з відгадуванням слів, назв тварин, іграшок?
17. Дитині подобається придумувати казки, історії?
18. Дитині подобається дотримуватися режиму дня, робити зранку гімнастику, чистити зуби, лягати відпочивати вдень?
19. Дитині подобається розмовляти з новими незнайомими людьми?
20. Дитині подобається доглядати за рибками в акварумі, пташками, домашніми тваринками?
21. Дитині подобається прибирати за собою книжки, іграшки?
22. Дитині подобається конструювати, малювати проекти літаків, машин?
23. Дитині подобається ходити до історичних музеїв, читати історичні книжки?
24. Дитині подобається самому, без спонукання дорослих, малювати, ліпити, вирізати?
25. Дитині подобається слухати, коли тобі читають про спорт, дивитися телепередачі про спорт (футбол, хокей, гімнастику, фігурне катання, бокс тощо)?
26. Дитині подобається пояснювати щось іншим людям (сперечатися, доводити свою точку зору, переконувати)?
27. Дитині подобається доглядати за кімнатними рослинами?
28. Дитині подобається допомагати дорослим прибирати в квартирі?
29. Дитині подобається рахувати, складати, віднімати, займатися математикою?
30. Дитині подобається дізнаватися про події, які відбуваються в суспільстві?
31. Дитині подобається брати участь у постановці казок, у виставах?
32. Дитині подобається займатися фізкультурою?
33. Дитині подобається допомагати іншим людям?
34. Дитині подобається працювати на городі, грядці, клумбі, вирощувати рослини?

35. Дитині подобається самостійно прасувати, пришивати щось, чистити своє взуття?

Обробка результатів

Запитання відбивають умовний поділ схильностей учнів на сім сфер:

- математика і техніка;
- гуманітарні дисципліни;
- художня діяльність;
- фізкультура і спорт;
- комунікативні інтереси;
- природа;
- домашні обов'язки, самообслуговування.